

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Bakalářská práce

2023

Samuel Kalianko

Univerzita Hradec Králové

Filozofická fakulta

Historický ústav

**Proměny masarykovského mýtu v českém
a československém vzdělávacím diskurzu**

Bakalářská práce

Autor:	Samuel Kalianko
Studijní program:	B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání
Studijní obor:	Historie se zaměřením na vzdělávání Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání
Forma:	Prezenční
Vedoucí práce:	PhDr. Jan Květina, Ph.D.
Oponent práce:	PhDr. Irena Kapustová, Ph.D.

Hradec Králové, 2023

Zadání bakalářské práce

Autor: Samuel Kalianko

Studium: F20BP0315

Studijní program: B0114A120001 Historie se zaměřením na vzdělávání

Studijní obor: Společenské vědy se zaměřením na vzdělávání, Historie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Proměny masarykovského mýtu v českém a československém vzdělávacím diskurzu**

Název bakalářské práce AJ: Transformations of the Masaryk myth in the Czech and Czechoslovakian educational discourse

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu tzv. masarykovského mýtu, tedy způsobů adorace historické působnosti T. G. Masaryka v rámci české kolektivní paměti a dominantního národního narativu, přičemž ohniskem zájmu odborné práce bude otázka uchopení a proměn této mytologie v prostředí českého a československého vzdělávacího procesu. Z hlediska teoreticko-metodologických přístupů bude práce vycházet z konstruktivistického chápání výzkumu kolektivních identit a z textové, respektive obsahové analýzy klíčových učebních materiálů (učebnic) v předem definovaných časových úsecích. Dále se pak práce zaměří, jakým způsobem pracovala dobová literatura s pojmem československé První republiky jako demokratickým režimem. V poslední řadě bude tato část věnována filmovému zpracování Masaryka. V první části práce budou nejprve identifikovány klíčové atributy zmíněné masarykovské mytologie s důrazem kladeným na jejich roli při formování českého národního vědomí. V druhé empiricko-analytické části bude provedena obsahová analýza vybraných vzdělávacích materiálů (učebnic), které budou zpracovávat časově všechny relevantní epochy českého narativu ve 20. století, přičemž klíčovou výzkumnou otázkou bude problematika kontinuálních, či naopak proměnlivých vzorců v edukativním vykreslování osobnosti TGM s ohledem na vývoj odlišných ideologických rámců formujících vzdělávací prostředí. Též zde bude rozebrána literatura vztahující se k Československé republice a masarykovskému mýtu.

BAUMANN, Bedřich a kol., Dějiny nové doby: učební text dějepisu pro druhý ročník čtyřletých odborných škol. 6. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1959. ČAPEK, Karel, O republice, politice a Masarykovi : výběr publicistických článků 1919 - 1938, Brno : Atelier 89, 2016. DĚDINA Jan a kol.: Dějepis : učební text pro IV. třídu středních škol, Praha : Státní nakladatelství 1950. HÁJEK, Jiří, Dějiny doby nejnovější : učební text dějepisu pro 11. postupný ročník všeobecně vzdělávacích škol, Praha, 1954. KOSATÍK, Pavel, Jiný TGM, Praha : Paseka, 2018 KVAČEK, Robert, České dějiny II : učebnice pro střední školy, Praha, 2002. NEČÁSEK, František a kol., Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka, Praha : Orbis, 1953. NEČÁSEK, František, PACHTA, Jan, Dokumenty o protisovětských piklech československé reakce, Praha : Státní nakladatelství politické literatury, 1954. NEJEDLÝ, Zdeněk, T. G. Masaryk ve vývoji české společnosti a čs. státu, Praha : Ministerstvo informací a osvěty, 1950. OLIVOVÁ, Věra, Manipulace s dějinami první republiky, Praha : Společnost Edvarda Beneše, 1998. ŠEDIVÝ, Ivan, T. G. M.: K mytologii první československé republiky, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2022.

Zadávací pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jan Květina, Ph.D.

Oponent: PhDr. Irena Kapustová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 7.12.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval pod vedením PhDr. Jana Květiny, Ph.D. samostatně a uvedl jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne:

.....

Samuel Kalianko

Poděkování

Chtěl bych poděkovat PhDr. Janu Květinovi, Ph.D. za jeho trpělivost, rady a odborné vedení celé práce. Dále chci také poděkovat své rodině a přátelům za neúnavnou podporu a motivaci.

Anotace

KALIANKO, Samuel, *Proměny masarykovského mýtu v českém a československém vzdělávacím diskurzu*, Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové 2023, s. 84, Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zaměřuje na analýzu tzv. masarykovského mýtu, tedy způsobu adorace historické působnosti T. G. Masaryka v rámci české kolektivní paměti a dominantního národního narativu, přičemž ohniskem zájmu odborné práce bude otázka uchopení a proměn této mytologie v prostředí českého a československého vzdělávacího procesu. Z hlediska teoreticko-metodologických přístupů bude práce vycházet

z konstruktivistického chápání výzkumu kolektivních identit a z textové, respektive obsahové analýzy klíčových učebních materiálů (učebnic) v předem definovaných časových úsecích. Dále se pak práce zaměří, jakým způsobem pracovala dobová literatura s pojmem československé První republiky jako demokratickým režimem. V poslední řadě bude tato část věnována filmovému zpracování Masaryka. V první části práce budou nejprve identifikovány klíčové atributy zmíněné masarykovské mytologie s důrazem kladeným na jejich roli při formování českého národního vědomí. V druhé empiricko-analytické části bude provedena obsahová analýza vybraných vzdělávacích materiálů (učebnic), které budou zpracovávat časově všechny relevantní epochy českého narativu ve 20. století, přičemž klíčovou výzkumnou otázkou bude problematika kontinuálních, či naopak proměnlivých vzorců v edukativním vykreslování osobnosti TGM s ohledem na vývoj odlišných ideologických rámců formujících vzdělávací prostředí. Též zde bude rozebrána literatura vztahující se k Československé republice a masarykovskému mýtu.

Klíčová slova: vzdělání, Tomáš Garrigue Masaryk, První republika, Masarykova ideologie

Annotation

KALIANKO, Samuel, *Proměny masarykovského mýtu v českém a československém vzdělávacím diskurzu*, Hradec Králové: Faculty of Philosophy, University of Hradec Králové 2023, p. 84, Bachelor thesis.

The bachelor's thesis focuses on the analysis of the so-called Masaryk myth, i. e. the ways of adoration of the historical power of T. G. Masaryk within the Czech collective memory and the dominant national narrative, while the focus of the thesis will be the question of the grasp and transformation of this mythology in the environment of the Czech and Czechoslovak educational process. In terms of theoretical and methodological approaches, the thesis will be based on a constructivist understanding of research on collective identities and on textual or content analysis of key teaching materials (textbooks) in predefined time periods. The thesis will then examine how contemporary literature worked with the notion of the Czechoslovak First Republic as a democratic regime. Finally, this section will be devoted to the filmic treatment of Masaryk. The first part of the thesis will first identify the key attributes of the aforementioned Masaryk mythology with an emphasis on their role in the formation of Czech national consciousness. In the second empirical-analytical part, a content analysis of selected educational materials (textbooks) will be conducted, which will process all relevant epochs of the Czech narrative in the 20th century in time, while the key research question will be the issue of continuous or, on the contrary, changing patterns in the educational portrayal of TGM's personality with regard to the development of different ideological frameworks shaping the educational environment. The literature related to the Czechoslovak Republic and the Masaryk myth will also to be analysed.

Keywords: education, Thomas Garrigue Masaryk, The First Republic, Masaryk ideology

Obsah

Úvod.....	10
1 Teoreticko-metodologická část.....	15
1.1 Teorie narativu	15
1.2 Masarykovský mýtus – základní vymezení	16
1.3 Metodologie analýzy učebnic	18
2 Mytizační prvky Masarykovy veřejné aktivity.....	21
2.1 Role Tomáše Garrigue Masaryka před první světovou válkou....	21
2.1.1 Politický start	21
2.1.2 Spor o Rukopisy.....	23
2.1.3 Kauza Leopolda Hilsnera.....	25
2.1.4 Masarykova poslanecká činnost a pojetí realismu.....	27
2.1.5 Klíčová témata Masarykova rakouského politického působení.....	30
2.2 Mytizační prvky Masarykovy role za první světové války	33
2.2.1 Masaryk v době vypuknutí konfliktu	33
2.2.2 Masarykovo působení v západní Evropě	34
2.2.3 Masaryk: Rusko a USA	37
2.2.4 Vznik nového státu	39
2.3 Klíčové prvky Masarykovy aktivity za První republiky	41
2.3.1 Masarykovo prezidentství.....	41
2.3.2 Stržení mariánského sloupu v Praze	42
2.3.3 Marmaggiho aféra.....	42
2.3.4 Českoslovakismus.....	43
2.3.5 Masaryk a pohraniční spory	44

3	Masarykovský mýtus ve vzdělávacím prostředí.....	46
3.1	Odkaz Tomáše Garriguea Masaryka.....	46
3.2	Hlavní znaky masarykovského mýtu a jeho proměny v čase	49
3.3	Analýza učebnic	54
3.3.1	Základní charakteristika analýzy a přehled učebnic	54
3.3.2	Selekce učebnic.....	55
3.3.3	Masarykovský mýtus v učebnicích z konce 40. a začátku 50. let.....	57
3.3.4	Masarykovský mýtus v učebnicích 60. a 70. let 20. století	63
3.3.5	Masarykovský mýtus v demokratickém prostředí po roce 1989	68
3.4	Výsledky analýzy učebnic.....	72
	Závěr	75
	Seznam použitých pramenů a literatury.....	78
	Prameny.....	78
	Odborná literatura.....	79
	Seznam grafů.....	84
	Seznam tabulek	84

Úvod

Postavu prezidenta Tomáše Garriguea Masaryka lze vnímat z mnoha úhlů pohledu, ať už jako první osobu demokraticky zvolenou do čela nově vzniklého československého státu či jako ztělesněné vyvrcholení národního obrození, datovaného až k počátkům konce 18. století a vedoucího k takzvanému vymanění se z područí Rakouska-Uherska. Svou roli v postupné dominantní interpretaci habsburské monarchie jako pověstného „žaláře národů“ sehrála celá řada předválečných okolností – ať už střet habsburské myšlenky centralizované moci s koncepcí autonomie v Zemích Koruny české, tak problém stále sílících nacionálních požadavků usilujících o autonomii a zrovnoprávnění po vzoru rakousko-uherského vyrovnání z roku 1867. Radikalizaci českého vztahu vůči monarchii navíc způsobovaly i komplikované česko-německé vztahy, v jejichž důsledku od roku 1913 nemělo České království žádnou vlastní rozhodovací iniciativu, která jim byla odebrána skrze tzv. Anenské patenty, jež rušily výsady a pravomoci českého zemského sněmu.¹

Změna státního zřízení z konstituční monarchie pod správou habsbursko-lotrinského domu do podoby parlamentní republiky v čele s prezidentem a zvoleným Národním shromážděním vnesla do společnosti určité politicko-mocenské vakuum, neboť dosavadní monarchická politická kultura musela být postupně nahrazována republikánskými atributy, s nimiž česká společnost dosud neměla příliš mnoho zkušeností.² Dobrým příkladem konfliktu mezi monarchistickou a republikánskou kulturou bylo v tomto ohledu například i Masarykovo odmítnutí vystavit české korunovační klenoty, protože z jeho pohledu bylo příliš brzy po zániku monarchie, v důsledku čehož nepovažoval za nutné adorovat české korunovační klenoty v souvislosti s čerstvými dějinami před rokem

¹ HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan, , *Dějiny správy v českých zemích : Od počátku státu po současnost*, Praha 2007, s. 264.

² FASORA, Lukáš – KVĚTOVÁ – Miroslava – LEIN, Richard a kol., *Demokratická monarchie, nedemokratická republika? Kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě*, Praha 2021, s. 145.

DOUBEK, Václav, *Pojetí republikanismu před ustanovením Československé republiky*, Český časopis historický, 2018, 116, 4, s. 953-966.

1918.³ V okamžiku, kdy byla osobnost císaře vystřídána demokratickou prezidentskou osobností T. G. Masaryka, se nicméně formovaly již první kontury budoucího mýtického kultu osobnosti, který do jisté míry přejímal právě tradiční aureolu císařského majestátu a využíval představu Masaryka jako hrdinného osvoboditele i nedostižného státníka, který Československo doslova „vydupal“ takřka na zelené louce proti původnímu odporu takřka všech velmocí i politických aktérů.

V dobové prvorepublikové optice se Masaryk jevil společnosti jako silná osobnost hájící zájmy československého lidu, avšak současně byl určitými kruhy, především konzervativní částí společnosti, vnímán i jako příliš liberální, progresivistický, a navíc odtržený od skutečné politické reality. Důvodem byla částečně i jeho minulost, kdy se angažoval například během tzv. hilsneriády, v jejímž rámci prosazoval takzvaný realistický přístup k informacím a odborné zkoumání důkazů, čímž proti sobě ovšem poštvoval značnou část české společnosti.⁴ Mezi další spory, kterými se profesor Masaryk dostal do povědomí obyvatelstva Rakouska-Uherska, byl bezpochyby spor o rukopisy královédvorský a zelenohorský, v němž hájil nadřazenost vědeckého faktického přístupu nad mýtickým národním zájmem.⁵ Postava budoucího prezidenta republiky vzbuzovala vášně i z toho důvodu, že oproti tehdejšímu zvyklostem přijal příjmení po své manželce Charlotte, rozené Garrigue, což ve vesměs konzervativní společnosti v Rakousku-Uhersku vyvolávalo dojem určité avantgardní nespoutanosti, Masaryk byl v tomto směru v mnoha ohledech vnímán jako provokativní a kontroverzní osobnost, přičemž tyto jeho vlastnosti byly v rámci formování kultu po roce 1918 naopak reflektovány jako symbol moderní doby, pokrokovosti a vymanění se z tradic spojených s rakouskými Habsburky v rámci směřování československého státu do 20. století.

Dále je pak zapotřebí vnímat Masarykovo prezidenství i jako velmi obtížný úděl, kdy se Masaryk jako první prezident demokratické republiky potýkal jak

³ BONĚK, Jan – Tomáš BONĚK, *Praha esoterická. České korunovační klenoty: neznámá historie, skrytá poselství, zapomenuté symboly*, Praha 2006, s. 98.

⁴ ČERNÝ, Bohumil, *Vražda v Polné*, Praha 1968, s. 120.

⁵ MENTZLOVÁ, Dana – NESMĚRÁK, Karel, *RKZ dodnes nepoznané*, Praha 2017, s. 152.

s ideologickými a nacionalistickými potížemi nově ustaveného státu, tak s problémy náboženskými, kdy i po odluce Československa ze svazku zemí v rámci Rakouska-Uherska zůstalo mnoho farností, far a kostelů pod správou římskokatolické církve.

V kontextu všech těchto faktorů zanechává dědictví prezidenta Masaryka pochopitelně silný otisk v historické paměti a národním narativu. Zatímco reflexi Masarykova mýtu a kultu v mediálním, historiografickém i populárně-kulturním prostředí byla již věnována značná pozornost,⁶ Masarykovo uchopení ve vzdělávacím diskurzu zůstává doposud víceméně stranou mainstreamové badatelské pozornosti. Z toho důvodu je hlavní výzkumný cíl této práce věnován právě snaze o analýzu glorifikace, respektive reflexe Tomáše Garriguea Masaryka v českém vzdělávacím prostředí, přičemž tento záměr bude opřen o tyto badatelské otázky:

- 1) Jaký vliv měly politické, sociální a případně kulturní faktory na proměnu Masarykova „mýtu“ v československém prostředí v průběhu různých klíčových epoch 20. století?
- 2) Jak se projevoval obraz prezidenta Masaryka v učebnicích dějepisu napříč dějinnými epochami Československé a České republiky?

S ohledem na klíčovou úlohu prezidentské role v masarykovském mýtu bude hlavní pozornost analýzy zaměřena na období Masarykovy působnosti po roce 1918, kdy se Masaryk postavil do čela nově vzniklého Československého státu a kdy jako prezident formoval debatu o podobě a údělu československého národa. Vedle toho však není možné ponechávat stranou i jeho působení mimo prezidentský

⁶KUBÍČKOVÁ, Bára, *Obraz T. G. M. ve filmové a seriálové produkci, v dobových dokumentech a možnosti využití těchto pramenů ve výuce dějepisu*, diplomová práce, Filozofická univerzita Ostravské univerzity, Ostrava 2021; PANZNEROVÁ, Lucie, *Kalkulace rozpočtu umělecké výstavy „Fenomén Masaryk“*, bakalářská práce, AMBIS vysoká škola, Praha, 2021; BARTOŠÍK, Marek, *T. G. Masaryk v dějinách české sociologie*, bakalářská práce, Fakulta sociálních studií Masarykova univerzita, Brno 2020; KRÁSA, Jakub, *Tomáš Garrigue Masaryk a jeho význam pro dnešek*, diplomová práce, Pedagogická fakulta univerzita Karlova, Praha 2020; FLORIÁNOVÁ, Tereza, *Náboženství a filozofie T.G. Masaryka*, diplomová práce, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 2020.

úřad, jakož i stěžejní veřejná angažmá před rokem 1914, například tedy Masarykův vztah k realistickému hnutí či postoje ke sporům o rukopisy a vraždě v obci Polná. V rámci celé práce je třeba mít nicméně na paměti, že klíčovým záměrem studie je zejména analýza masarykovského mýtu, takže rozhodující pasáže práce nebudou věnovány ani tak deskripci jednotlivých Masarykových kroků jako spíš otázce, jakými způsoby byly tyto činy prezentovány ve vzdělávacím diskurzu v průběhu 20. a 21. století.

První část, která je věnována teoretickým východiskům zadaného tématu, čerpá informace z odborné teoreticko-metodologicky zaměřené literatury. Při analýze této literatury je použita heuristická metoda, pomocí které lze systematicky zkoumat a porovnávat různé zdroje. Prostřednictvím analýzy a kompilace textu je cílem vyhledat a určit klíčové koncepty a teoretické přístupy související s narativizací dějin. Tato část mé práce se zaměřuje na zkoumání toho, jak narativizace přispívá k pochopení minulosti a k utváření kolektivní identity. Zkoumám také vývoj a definici Masarykova mýtu. Pokouším se podrobněji popsat, jak se tento mýtus vyvíjel a jaké prvky do něj byly začleněny. Analyzuji tedy v tomto směru zejména politickou kariéru T. G. Masaryka ve vztahu k obrazu, který byl v souvislosti s jeho působením konstruován v povědomí veřejnosti. Zvláštní pozornost věnuji roli propagandy, vzdělávání a politických událostí v procesu upevňování Masarykova mýtu.

Druhá empirická část práce se zabývá působením T. G. Masaryka před první světovou válkou, zvláště pak jeho přínosem v oblasti ověřování věrohodnosti rukopisů královedvorského a zelenohorského, jakož i Masarykovým přístupem k problematice kolem soudního procesu s Leopoldem Hilsnerem. Pozornost bude pochopitelně věnována i otázce fungování První republiky a jejího politického systému, bychom pochopili, jak osobnost prezidenta Masaryka během jeho jednotlivých prezidentských mandátů ovlivnila společnost a dění v ní. Důležitým prvkem rozboru by mělo být i vymezení specifického filozofického směru tzv. masarykismu. Abychom lépe pochopili postavení a vnímání prezidenta, bude též třeba blíže specifikovat dobový kult osobnosti jako takový.

V této části práce jsou zpracovány informace získané z řady odborných publikací, např. od Antonína Klimka, Zdeňka Kárníka, Alaina Soubigou, Vladimíra Lišky, Patrika Eichlera a Daniela Orta, přičemž velmi cenným zdrojem informací jsou pochopitelně i primární prameny v podobě Masarykových prací, zejména pak jeho myšlenky vyjádřené v *Hovorech s T. G. Masarykem* od Karla Čapka.

Třetí a stěžejní část práce, která je primárně analytická, je založena na metodách pedagogického výzkumu. Tato část bude spočívat v analýze a interpretaci didaktického uchopení dějepisných témat vztahujících se k Masarykovi a první Československé republice v sadě učebnic pro střední školy z různých historických epoch Česka a Československa. Analyzované učebnice jsou od různých nakladatelství, nová vydání především z nakladatelství *Taktik, Didaktis Práce s.r.o.* Cílem, který by tato část měla naplnit, je analýza obsahu jednotlivých učebnic z různých dobových rámců s fokusem zaměřeným na předpokládané proměny obrazů prezidenta T. G. Masaryka a tím i odlišnou úroveň fungování takzvaného masarykovského mýtu v různých obdobích vzniku pedagogických materiálů.

1 Teoreticko-metodologická část

1.1 Teorie narativu

Teorie narativu dějin se zaměřuje na analýzu a interpretaci historických událostí a procesů pomocí narativních prvků a struktur. Předpokládá, že naše porozumění minulosti a historii je utvářeno především formou příběhů. Historie je vnímána jako narativ, který vytváří smysl a význam pro minulostní události. Tato teorie se snaží identifikovat a zkoumat narativní prvky v historických vyprávěních, jako jsou postavy, konflikty, motivy, témata a struktury příběhu.⁷

Narativizace dějin je pak proces, při kterém jsou historické události a fakta interpretovány a prezentovány pomocí narativních forem a struktur. Narativizace je způsob, jakým se historické události transformují do podoby příběhů, které mají smysl a emocionální sílu pro publikum. Při narativizaci dochází k výběru, zjednodušování a interpretaci historických faktů a událostí tak, aby byly vhodné pro vyprávění. Narativizace dějin může zahrnovat i záměrnou manipulaci s historickými příběhy pro politické, ideologické nebo kulturní účely.⁸ Vytváření narativů a příběhů může pomoci lidem lépe si zapamatovat a porozumět minulosti, ale současně může ovlivňovat jejich vnímání a interpretaci historických událostí, a to tím způsobem, že k této minulosti získávají individuální i kolektivní vztah, což znamená, že se identifikují s historickými aktéry a reflektují je jako součást vlastní identity.⁹

Pátrání po způsobech narativizace právě Masarykova životního příběhu je v tomto ohledu v českém prostředí klíčové, poněvadž veřejnosti přináší vhled do jeho života a činů, ať už jako vědce, kritika, profesora, bojovníka za nezávislost nebo prezidenta republiky. Zároveň nám toto bádání může ukázat, jakým způsobem byla československá a česká narativizace klíčové persony moderních národních

⁷ BŮŽEK, Václav, *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1994, s. 49.

⁸ WHITE, Hayden, *The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory*, History and Theory, 23, 1, Santa Cruz 1984, s. 17.

⁹ ECKEL, Jan, *Narrativizations of the Past: The Theoretical Debate and the Example of the Weimar Republic*, in: *Nationalizing the Past Historians as Nation Builders in Modern Europe*, 2010, p. 26–48.

dějin odvislá od různých kulturních, respektive ideologických vlivů a jak se propisovala do vzdělávacího diskurzu.

1.2 Masarykovský mýtus – základní vymezení

Masarykovský mýtus lze vymezit skrze jednotlivé dílčí části jeho veřejného působení. Za základní kámen zde slouží bezpochyby jeho podíl při formování československého státu. Při jeho vzniku měl Masaryk velký podíl na mezinárodním uznání nově vznikajícího státu paralelně s působením československého tuzemského odboje. Spolu s vytvořením Československa je důležitý i fakt, že rozpad Rakouska-Uherska znamenal mocenské vakuum v nové republice, které bylo potřeba zaplnit novými symboly. Právě jedním ze symbolů nového státu se stala i jeho oficiální hlava, tedy prezident. Masaryk jako silná osobnost a první v tomto úřadě definoval budoucí směřování prezidentské funkce, která je od té doby v českém prostředí založena na demokratických principech, ale zároveň si prostřednictvím výběru sídla prezidenta vypůjčuje majestátnost a autoritu monarchie.¹⁰

Právě symbolismus hraje v masarykovském mýtu významnou roli, kdy se hlavou, v tomto smyslu převratu či změny státního zřízení, stává osobnost, která byla v rámci odboje schopna prosadit svou vizi z pozice někoho, kdo byl původně vnímán jako enfant terrible českého veřejného života. V tomto ohledu je nicméně třeba připustit, že vytvoření autority panovníka, za kterou stála habsburská linie, zapříčinilo následování i nové autority, a to demokratické, byť ta se lišila v principu volitelnosti – i tak ale vesměs přetrvalo vnímání hlavy státu jako zosobnění moci a národní hrdosti.¹¹ Příznivý politický vývoj bezprostředně po válce navíc napomohl upevnění prezidentské autority jako relevantní složky exekutivní moci.¹² Sama První republika ovšem spojovala s Masarykem principy shodné s demokratickými hodnotami, čímž se masarykovské vůdcovství výrazně

¹⁰ EMMERT, František, *Tomáš Garrigue Masaryk: prezident a myslitel*, Brno 2017, s. 238.

¹¹ KLIMEK, Antonín, *Boj o hrad*, Praha 1996, s. 48.

¹² OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 311.

odlišovalo od jiných zemí ve středoevropském regionu dané doby. Tímto ctěním demokratických principů se v období první republiky politický vývoj a vývoj kultu navzájem spojily.¹³

Důležité je též zmínit samotné subjektivní názory a pohledy Masaryka propojené s jeho jednáním a vystupováním. Právě jeho v mnoha ohledech avantgardní filozofická osobnost, jakož i sklon ke konfliktním kontroverzím do značné míry ovlivnily jeho smýšlení a lze to velmi dobře vidět na následování myšlenky Palackého, pokud Masaryk hovořil o možnosti zreformování pořádků v Rakousku. Až do vypuknutí války v roce 1914 byl Masaryk zastáncem federalizace a autonomního uspořádání v Rakousko-Uhersku.¹⁴ Po vyhlášení války však změnil postoj a působení českého, potažmo československého národa, již nespojoval s existencí vně rakouského mocnářství. Do vypuknutí války však byl veřejností vnímán spíše kriticky, ať už kvůli angažmá ve sporu o Rukopisy nebo kvůli hilsneriádě či jeho působnosti v rámci realistického hnutí. Během válečných let, a obzvláště pak na konci války, byl vnímán již ne jako vlk samotář v boji za demokracii, ale stál za ním mocný aparát českých osobností a z dříve ve skrze neznámého politika se stal symbol boje za demokracii a československou samostatnost.¹⁵

Po válce se spojením jeho boje za pravdu, humanistické myšlenky, za práva žen a za demokracii pokládá základ pro vznik jeho kultu a mýtu. Jedním z instrumentů k rozvíjení mytizačního prvku pak bylo postupné vydávání Masarykových listů a jeho spolupráce s Karlem Čapkem v díle *Hovory s T. G. M.*, čímž své myšlenky a postoje převáděl do společenského prostoru a kde se mohly volně šířit. Příznačný v tomto byl i jeho fyzický vzhled, který byl, stejně jako před ním podoba císaře, zvěčněn v prezidentském portrétu a byly mu věnovány sochy, pamětní desky a později pak i pomníky.¹⁶

¹³ POLÁK, Stanislav, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 1990, s. 24.

¹⁴ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2002, s. 163.

¹⁵ POLÁK, Stanislav, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 1990, s. 33.

¹⁶ Jedním z pomníků je mimo jiné ten na Masarykově náměstí v Hradci Králové z dílny architekta Josefa Gočára, který byl právě věnován *Prezidentu Osvoboditeli*.

1.3 Metodologie analýzy učebnic

Učebnice představuje specifický typ knižní publikace, která je vytvořena s ohledem na didaktické účely, a to jak svým obsahem, tak strukturou. Je základním edukačním médiem, které slouží nejen jako zdroj informací, ale také jako prostředek k podněcování zájmu a řízení výuky. Učebnice reflektuje plánovaný obsah vzdělávání, který je součástí kurikula.¹⁷ Základem každé učebnice je pak orientování se na ŠVP a RVP, díky čemuž se od sebe jednotlivé učebnice liší kvantitou textu, je-li kupříkladu učebnice navržena pro odborné školy či kvalitou zpracování látky a mírou chybovosti.¹⁸

V rámci hodnocení učebnice je možné posoudit nejenom rozsah a obtížnost textu, ale také analyzovat její didaktické funkce pomocí funkčně strukturální analýzy. Jednotlivé složky učebnice, jako je prezentace učiva, řízení učení a orientace, představují části, které ovlivňují její celkovou didaktickou kvalitu. Způsob, jakým jsou tyto složky implementovány, nám umožňuje posoudit úroveň didaktického vybavení učebnice. Naměřené hodnoty se pohybují v rozmezí 0–100 %, přičemž vyšší hodnoty naznačují lepší didaktickou kvalitu a vyšší úroveň plnění didaktických funkcí učebnice.¹⁹

Učebnice obsahují nejen vzdělávací obsah, ale také činnosti, které mají žáci vykonávat. V důsledku toho může způsob, jakým je obsah v dané učebnici prezentován, ovlivnit pedagogické podání obsahu učebnice učitelem. Je tomu tak proto, že učebnice slouží k dosažení různých úrovní výukových cílů obsažených v učebnici. U ostatních učebnic mohou studenti pouze číst a zapamatovat si některé informace, kdežto další mohou požadovat komplexnější myšlenkové operace s informacemi.²⁰

Vytváření učebnic představuje náročný proces, do kterého se promítají nejrozličnější motivy, postoje a rozdíly v zájmech autorů a nakladatelů. S jejich

¹⁷ Denisa LABISCHOVÁ – Blažena GRACOVÁ, *Průručka ke studiu dějepisu*, Ostrava 2009, s. 44.

¹⁸ PARKAN, František, *Didaktika dějepisu*, Praha 2014, s.44.

¹⁹ PRŮCHA, Jan, *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, Brno 1998, s. 23.

²⁰ KNECHT, Petr – JANÍK, TOMÁŠ, *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008, s. 11.

vytváření často bývají spojeny potíže s volbou obsahů, způsobem prezentace a také se zajištěním dostupnosti. Podstatné přitom zůstává, aby tvorba učebnic nekončila uvedením do prodeje, nýbrž aby na ni navazovalo neustálé ověřování v oboru a revize. Lze zde také hovořit o různé náročnosti textů učebnic v návaznosti právě na činnosti, které tvůrce dané učebnice rozvíjí.²¹

Cílem výzkumu učebnic je získat znalosti, které lze využít v konstruktivní rovině k průběžnému zlepšování výroby a odstraňování dílčích vad učebnic. Tímto způsobem lze kvalitu a efektivitu učebnic zlepšovat, čímž budou lépe vyhovovat potřebám žáků a učitelů. S problematikou spojené s výzkumem učebnic se pojí i nedostatečná komunikace mezi představiteli výzkumu a zástupci vydavatelů učebnic. Vzájemná komunikace se někdy omezuje na výměnu zkušeností a informací o nejnovějším vývoji v oblasti výzkumu učebnic, marketingových trendů nebo vývoje samotných učebnic.²²

Pro analýzu zvoleného vzorku učebnic využívám konceptuální analýzu učebnicového textu. V rámci této analýzy se zaměřuji na vybrané termíny, které se týkají témat české společnosti v druhé polovině 19. století a vzniku Československa, respektive období První republiky. Je zde provedeno vyhodnocení pojmů obsažených v učebnicovém textu, které se vztahují ke konkrétním historickým obdobím. Tímto způsobem zkoumám, jaké pojmy jsou prezentovány a jakým způsobem jsou interpretovány ve vybraných učebnicích.

V rámci analýzy učebnic byla také provedena strukturální analýza. Tato analýza se zaměřila na obsah vybraných témat v učebnicích. Díky ní bylo zkoumáno, jaká konkrétní témata jsou v učebnicích prezentována, jak jsou uspořádána a jakým způsobem jsou propojena s ostatními obsahovými prvky. Tímto způsobem jsem se snažil získat přehled o struktuře a organizaci učebnicového materiálu.²³

Analýza zvoleného vzorku učebnic pomocí konceptuální analýzy a strukturální analýzy nám umožňuje získat důkladné a komplexní pochopení toho,

²¹ KNECHT, Petr – JANÍK, TOMÁŠ, *Učebnice z pohledu pedagogického výzkumu*, Brno 2008, s. 18.

²² *tamtéž*, s. 13.

²³ PRŮCHA, Jan, *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, Brno 1998, s. 49.

jak jsou prezentována historická témata a pojmy v učebnicích. Tyto analýzy nám poskytují vhled do toho, jaké interpretace a perspektivy jsou ve vzdělávacím materiálu zastoupeny a jak mohou ovlivnit vnímání a porozumění studentům danému historickému období.²⁴

²⁴ ČAPEK, Vratislav, Národní a evropské vědomí školní mládeže, Praha 2001, s. 34.

2 Mytizační prvky Masarykovy veřejné aktivity

2.1 Role Tomáše Garrigue Masaryka před první světovou válkou

2.1.1 Politický start

Během 80. let 19. století vládne v Předlitavsku Eduard Taaffe s podporu tzv. *kruhu železné pravice*.²⁵ Snaží se prosazovat politiku vstřícnosti vůči všem zájmovým skupinám a být tak nadstranický.²⁶ Fungování tzv. Českého klubu v této době znesnadňují zejména české stranické rozpory, neboť klub je zčásti složen ze staročechů, podporujících tzv. drobečkovou politiku, tedy politiku menších ústupků²⁷, a na druhé straně z radikálnější a mnohdy populistické strany mladočechů, pro které je drobečková politika málo razantní. Hlavním rozdělovacím momentem pro Klub je pak v roce 1890 především nepřijetí tzv. punktací, které měly řešit česko-německé vyrovnání, avšak kvůli odporu mladočechů a tiskové kampani českých Němců nakonec přijaty nebyly.²⁸ Taaffeho vláda pak padá roku 1893 po předložení návrhu na volební reformu, která je zablokována německými stranami.²⁹

Právě za Taaffeho vlády byla roku 1882 rozdělena Karlo-Ferdinandova Univerzita na část českou a německou, což mělo pro Masarykův vstup do české veřejné sféry klíčový dopad.³⁰ Rozdělením univerzity získal Masaryk možnost stát se profesorem filozofie na české části univerzity. V době rozdělení pak většinová česká společnost ve filozofické debatě stále uznávala pozitivistický pohled na české dějiny vycházející z národního obrození, Masaryk však ne. V jeho koncepci dějin

²⁵ Železný kruh pravice bylo označení pro vládu rakousko-uherského předsedy vlády Eduarda Taaffeho (1879-1883) a dávala možnost neněmeckým a nemaďarským národům pokládat požadavky k projednání a případnému schválení

²⁶ URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 337.

²⁷ Drobečková politika byl záměr českých stran postupnými a menšími kroky dosáhnout jejich požadavků (kompletní rovnoprávnost zemských jazyků na úradech, rovnoprávnost jazyků na univerzitě, větší počet nižších obecných škol, posílení průmyslového školství v Čechách).

²⁸ URBAN, Otto, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 392.

²⁹ HLAVÁČKA, Milan a kol., *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*, Praha 2016, s. 187.

³⁰ BĚLINA, Pavel a kol., *Dějiny země Koruny české. II., - Od nástupu osvícenství po naši dobu - II*, Praha 1992, s. 139.

mělo jít o vědecky podložené dějiny, bez příměsi nacionalistických narativů, avšak zároveň obohacené o určitý „vyšší smysl“ české historické existence. Právě nacionalistický prvek ve vývoji českých dějin a jeho kritika přitom Masarykovi přinesla mnoho odpůrců z řad konzervativců a radikálů, kteří v důsledku pozitivistického pohledu na české dějiny těžili převážně z tradiční či dokonce z populistické rétoriky.

Původně Masaryk sympatizoval s myšlenkami Františka Palackého, ale po uzavření rakousko-uherského vyrovnání se jeho postoje změnily. Začal podporovat ideu široké autonomie české společnosti, jež však vyplývala nikoli z nacionalistického, nýbrž z filozofického pojetí politiky. Tehdejší rozvinutý směr romanistických myšlenek 19. století mu totiž nevyhovoval, neboť Masaryk dával celoživotně přednost objektivnímu a vědecky podloženému pohledu na svět a upřednostňoval racionalitu: „*Snad je to pravda, že jsem se k politice narodil, aspoň všechno, co jsem kdy dělal a co mne zajímalo, směřovalo třeba nepřímo k politice.*“³¹ Filozofii, kterou považoval za prostředek lidského pokroku vědění, byla tudíž pro něj hlavní hnací silou pro pozdější politické angažování. Svůj způsob smýšlení se však projevoval už i při jeho působení na univerzitě, kde zaváděl nový způsob výuky.^{32, 33}

Sám měl zájem o témata tížící veřejný prostor, kupříkladu o sociální politiku, rovnost žen, demokratizaci státu nebo nedostatečné zastoupení odborného politického tisku, které vnímal velmi znepokojivě.³⁴ Dále pak byl Masaryk spjat s časopisy jako *Osvěta* Václava Vlčka, *Čas*, který propagoval české realistické myšlenky, a *Athenaeum*, které v roce 1883 vzniká pro potřeby nově rozdělené Karlo-Ferdinandovy Univerzity.³⁵ Sám Masaryk byl v *Athenaeu* editorem po několik let a vyzdvihoval zde potřebu nové české univerzity, jelikož ta v Olomouci v oné době disponovala pouze fakultou teologie.³⁶ Právě v *Athenaeu* se opět po

³¹ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1946, s. 55.

³² SKILLING, Harold, Gordon, T. G. *Masaryk: Proti proudu 1882-1914*, Praha 1995, s. 143.

³³ Dle Masaryka by měl být kladen důraz na etičnost studentů, vzdělání v cizích jazycích (především pak německém a anglickém), studium historie a péče o své zdraví (tělesné i duševní)

³⁴ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2002, s. 32.

³⁵ HAVRÁNEK, Jan, *Dějiny Univerzity Karlovy III. (1802–1918)*, Praha 1995, s. 58.

³⁶ FIALA, Jiří a kol., *Univerzita v Olomouci (1573–2009)*, Olomouc 2009, s. 69.

desítkách let rozhořel spor o pravost Rukopisů, jemuž je v souvislosti s Masarykovou aktivitou věnována samostatná pozornost níže.

Jako úřadující profesor se Masaryk na univerzitě seznámil s Josefem Kaizlem, liberálním profesorem politické ekonomie, a Karlem Kramářem, tehdejším doktorem práv, kteří mu oba později pomohou definovat směr označovaný následně jako „Masarykův“ realismus. V rámci politického realismu trojice definovala své teze v časopisu Čas, postupně se začala označovat jako „realisté“ – v roce 1890 představují svůj program české veřejnosti.³⁷

Časopis Čas vzniká v roce 1886 z iniciativy Jana Herbena po jeho odchodu z Národních listů, kde vznikl spor právě ohledně Rukopisů.³⁸ Časopis původně průběžně vycházel několik let jako čtrnáctideník a později se stal týdeníkem a obsáhl velkou část tehdejšího realistického spektra od Karla Kramáře po T. G. Masaryka. Mimo jiné do něj přispívaly osobnosti jako František Drtina, zakladatel skautingu v Československu, jazykovědec Jan Gebauer, pozdější československý ambasador Prokop Maxa anebo Masarykův nástupce v prezidentském křesle Edvard Beneš. Prostřednictvím Času se měla česká veřejnost možnost setkat právě s Masarykovými myšlenkami, neboť jeho záměry, které mimo jiné obsahovaly posílení české autonomie a vnitřní politiky a zvýšení pravomocí pro Český zemský sněm k centralistické vládě Předlitavska, zveřejňoval právě zde.³⁹

2.1.2 Spor o Rukopisy

Zelenohorský rukopis byl roku 1817 nalezený v klášteře ve Zlaté Koruně u Českých Budějovic. Zahrnuje sbírku básní a dalších literárních textů, mezi nimiž je i legendární soubor veršů „Libušin osud“.⁴⁰ Královédvorský rukopis byl roku 1838 objeven v klášteře v Královédvorcích u Litoměřic. Obsahuje také různé druhy literárních textů, včetně veršů a kronik.

³⁷ SKILLING, Harold, Gordon, T. G. *Masaryk: Proti proudu 1882-1914*, Praha 1995, s. 143.

³⁸ NÁDENÍČKOVÁ, Petra – SLÁMOVÁ, Táňa, *Jan Herben: Kronikář rodného kraje, Pokus o monografickou koláž*, Brumovice 2007, s. 48.

³⁹ OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*, Praha 1990, s. 78.

⁴⁰ FIALA, Zdeněk – OTRUBA, Mojmír, *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: dnešní stav poznání*, Praha 1969, s. 421.

Rukopisy měly velký dopad na vnímání obrozenecké literatury, která právě z nich čerpala. Právě čeští autoři stáli za tím, že nalezené rukopisy jsou klenotem českého jazyka a literatury a nehodlali se podrobit myšlence, že by se mohlo jednat o podvrh a zavrhnout tak značnou část národně-obrozeneckého snažení, které právě rukopisy považovalo za pravé. V okamžiku, kdy kontroverzi Rukopisů oživila skupina kolem Jana Gebauera včetně T. G. Masaryka, požadující, aby se česká literární komunita více zabývala fakty, vysloužil si Masaryk antipatie většinové společnosti, která možnost falzifikátů z důvodů národní hanby vytrvale odmítala. Masarykovou vizí v tomto sporu byl přitom požadavek ověření pravosti rukopisů bez ohledu na nacionalistický rozměr – tedy přijetí racionálních faktů a ukončení dlouholetého sporu kolem tohoto tématu jednou provždy.⁴¹ Konflikt se rozhořel zejména po vydání Masarykova článku za pomoci Jana Gebauera v *Athenaeu* v roce 1886, kdy Masaryk žádal odbornou veřejnost o přezkum náležitostí spisu, včetně rozboru paleografie a analýzy chemických stop u rukopisů.⁴²

*„Mne by nebylo napadlo do těch sporů se pouštět, ale přišel Gebauer – s ním jsem se do té doby jen málo stýkal – abych mu otiskl v Athenaeu článek, ve kterém dokazoval, že takzvaný Rukopis královédvorský a zelenohorský jsou padělky z našeho století. Já jsem článek, rozumí se, přijal: jednak jsem znal, jaký je Gebauer učenec, jednak jsem sám v pravost Rukopisů nevěřil. Pro mne otázka Rukopisů byla v první řadě otázkou mravní – jsou-li podvržené, musíme se z toho před světem vyznat. Naše hrdost, naše výchova nesmí spočívat na lži. A pak: ani své vlastní dějiny jsme nemohli správně poznat, dokud jsme klopýtali o vymyšlenou minulost. Tož to se mně rozumělo samo sebou.“*⁴³

Po zveřejnění článku vyvolal text kontroverzní reakce a spustil vlnu protestů od skupiny lidí, kteří se postavili na obranu autentičnosti Rukopisů. Tyto reakce vyústily v ostré protiútoky v podobě článků, které se zaměřovaly na zdiskreditování

⁴¹ HERBEN, Jan, *T. G. Masaryk*, Praha 1947, s. 38.

⁴² MASARYK, Tomáš, Garrigue, „*Příspěvky k aesthetickému rozboru RKho a RZho*, in: *Athenaeum*, č. 3, Praha 1886.

⁴³ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1946, s. 62.

odborného renomé Masaryka i Gebauera. Tito uznávání odborníci byli veřejně napadáni a jejich kompetence byly zpochybňovány.⁴⁴

Masaryk na svou obhajobu tehdy uvedl: „*Nepochopuji, jak někdo tvrdit může, že čest národa vyžaduje obhájení Rukopisů! Čest národa vyžaduje obhájení, resp. poznání pravdy, nic více, a větší je mravnost a zmužilost uznávající omyl nežli obhajování omylu, jež třeba celý národ sdílí.*“⁴⁵ I z této citace je zřejmé, že Masaryk přistupoval k dějinám s moderním pozitivistickým pohledem, zbavených idejí a národního zaujetí. Jeho metodou bylo systematické zkoumání jednotlivostí, které slouží jako základ pro odvození obecnějších závěrů pomocí historické indukce. Kladl velký důraz na zachování historické autentičnosti jednotlivých epoch a srovnatelnosti mezi nimi. Masaryk se domníval, že kritika jednoho konkrétního problému, jako jsou rukopisy, nepoškozuje národní kolektiv, ale naopak mu může pomoci posílit jeho morální hodnoty. Tento přístup měl na mysli, když stanovil nový úkol pro českou vědu, kterým byla právě kritika Rukopisů.⁴⁶

2.1.3 Kauza Leopolda Hilsnera

V době kauzy Leopolda Hilsnera bylo ve společnosti patrné výrazné šíření antisemitismu, který se dotýkal nejen českého prostředí, ale i celého Rakouska-Uherska. Židovská komunita čelila častým obviněním a negativním stereotypům, které vedly ke vzrůstající nenávisti a předsudkům.⁴⁷ Toto negativní klima vytvořilo prostředí, v němž tragický případ Anežky Hružové posloužil jako katalyzátor pro vzestup protižidovských emocí a násilnostech vůči nim.

Vesnice Polná se stala ohniskem událostí poté, co bylo 1. dubna 1899 objeveno tělo mladé české dívky. Tento tragický incident vyvolal zděšení a pobouření, které se postupně přetavovalo v silné emoce a touhu najít viníka. V atmosféře plné antisemitismu byl Leopold Hilsner obviněn z rituální vraždy.⁴⁸

⁴⁴ HERBEN, Jan, T. G. *Masaryk*, Praha 1947, s. 38.

⁴⁵ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Spisy: Z bojů o rukopisy*, Praha 2004, s. 14.

⁴⁶ *tamtéž*, s. 27.

⁴⁷ STROBACH, Vít. *Židé: národ, rasa, třída. Sociální hnutí a „židovská otázka“ v českých zemích 1861-1921*, Praha 2016, s. 57.

⁴⁸ ČERNÝ, Bohumil. *Vražda v Polné*, Praha 1968, s. 123–125.

Tato obvinění byla poháněna antisemitským sentimentem a předsudky, které byly vůči židovskému náboženství a tradicím přítomny.⁴⁹

Důležitým aspektem byla skutečnost, že kauza Leopolda Hilsnera nebyla izolovaným případem. Byla zakořeněna v širším kontextu společnosti, kde se promítaly národnostní identity, politika a náboženství. Tento kontext měl významný vliv na průběh soudního procesu a mediální pokrytí událostí spojených s obviněním Leopolda Hilsnera.

Masarykova pozdější zmínka o šíření antisemitismu v české společnosti při svých rozhovorech s Karlem Čapkem v knize „Hovory s TGM“ a jeho proslovech v kauze Leopolda Hilsnera odhaluje jeho hluboký smysl pro spravedlnost, lidskou morální odpovědnost, morálku a pravdu. Tyto projevy naznačují jeho zájem o osvětu a boj proti nenávisti a předsudkům vůči židovské komunitě.⁵⁰

Jeho reakce na kauzu Leopolda Hilsnera vyjadřuje jeho neústupný postoj vůči šíření antisemitismu a jeho snahu přinést spravedlnost a objektivitu do vyšetřování a soudního procesu. Jeho proslovy přinášejí důraz na důležitost lidské morální odpovědnosti a zdůrazňují potřebu bojovat proti nenávisti a diskriminaci. Smysl pro spravedlnost a lidskou důstojnost, kterou měl, zůstává zjevný v jeho slovech, která odrážejí jeho odpor vůči nedemokratickým postupům a nespravedlnosti. Masarykovy projevy v této kauze představují jeho snahu o vytvoření rovnosti a tolerance v české společnosti a jeho přesvědčení o důležitosti dodržování morálních principů a lidských práv.⁵¹ V jeho projevech řeší několik rovin kolem celého případu: nalezení mrtvol, čas smrti, získaná svědectví či následný soudní proces, avšak kvůli jeho přínosu do toho případu si vyslouží kritiku.

„Já jsem se zprvu o ten Hilsnerův proces nezajímal, ale přijel za mnou můj bývalý žák z Vídně, spisovatel Sigismund Münz, Moravan, a ten mě přiměl k tomu, že jsem vystoupil. O rituální pověře jsem znal knihy berlínského bohoslovce Starcka, který vypsál vznik a historii té pověry. Řekl jsem panu Münzovi svůj názor

⁴⁹ KOVTUN, Jiří, *Tajuplná vražda - Případ Leopolda Hilsnera*, Praha 1994, s. 26.

⁵⁰ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1946, s. 32.

⁵¹ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Nutnost revidovati proces polenský*, Praha 1899, s. 9.

*o věci a on to oznámil veřejnosti v Neue Freie Presse. Tím jsem se dostal do té maly.*⁵² Tímto způsobem nejen reagoval na konkrétní události kauzy Leopolda Hilsnera, ale také upozorňoval na širší problém šíření nenávisti a předsudků vůči menšinám ve společnosti. Jeho zájem nespočíval pouze v otázce osudu mladého židovského muže, ale také ve snaze o vyvrácení lží a dezinformací a ochranu morálních hodnot křesťanského společenství.

Očekávalo se však, že Masarykova brožura vyvolá negativní reakce v sílící antisemitské společnosti. Jeho nepřátelé, stále rozhořčení kvůli sporům okolo rukopisů a jiným kontroverzím, začali šířit spekulace o tom, že je Masaryk uplacen židovskými penězi. Tato obvinění přinesla do jeho života další komplikace. K tomu se přidal odpor nacionalisticky zaměřených studentů, což vyvrcholilo konfliktem během jedné z přednášek v Klementinu.⁵³

Odpor k antisemitismu však na druhé straně získal Masarykovi náklonnost četných židovských aktérů, které se mu pak hodily zejména během první světové války. Během svého života a následně ve funkci československého prezidenta navíc Masaryk podporoval myšlenku vlastního židovského státu a sionismu, který si toto kladl za cíl. Ve svém díle *Světová revoluce* se vyjadřuje takto: „*Jako všude, také v Americe mne podporovali Židé. A právě v Americe hilsneriáda se mně ted', abych to tak řekl, vyplatila. Už v roce 1907 uspořádali mně v New Yorku Židé ohromnou recepci... V Americe mají Židé, jako v Evropě velký vliv v žurnalistice, bylo nám velmi výhodně, že jsme tuto velmoc neměli proti sobě. I ti, kdo nesouhlasili s mojí politikou, chovali se zdrženlivě a nestranně*“.⁵⁴ Díky jeho postoji se tak v Praze mohly konat tři sionistické kongresy.⁵⁵

2.1.4 Masarykova poslanecká činnost a pojetí realismu

Tomáš Garrigue své působení v Říšské radě Předlitavska začíná po volbách do Poslanecké sněmovny roku 1891, kdy za Národní stranu svobodomyslnou, lépe známou jako mladočeši, kandidoval ve volebním obvodu Písek, získal mandát

⁵² ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1946, s. 74.

⁵³ KOVTUN, Jiří, *Tajuplná vražda: Případ Leopolda Hilsnera*, Praha 1994, s. 292.

⁵⁴ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Světová revoluce*, Praha 1925, s. 261.

⁵⁵ YEGAR, Moshe, *Československo, sionismus*, Praha 1997, s. 39.

a zasedl do lavic ve Vídni v rámci tzv. Českého klubu. Jedním z prvních viditelných kroků, které prezentoval už za svého působení na univerzitě, bylo podání návrhu, který měl rozšířit českou obec akademickou o další univerzitu se sídlem na Moravě. Dalšími jeho podněty a návrhy pro Poslaneckou sněmovnu mělo být projednávání stavu českého školství a potřeba jeho reformy kvůli neúspěšným puntacím. Dále žádal o vymýcení diskriminace vůči českým politikům a rozvoj vědních oborů v českých zemích, a především rovnoprávnost české politiky s tou rakouskou.⁵⁶ Kromě mandátu v říšské radě disponoval Masaryk mandátem poslance českého zemského sněmu od zimy 1891 rovněž za stranu mladočechů.

Mezi Masarykem a jeho spolustraníky však velmi brzy vypukl konflikt, kdy se Masaryk během svého působení ve sněmovně stále více střetával s radikálním křídlem mladočechů. Masaryk, ve svých názorech a postojích oproti radikalismu a nacionalismu mladočechů umírněnější, začal tento problém vnímat razantněji po propuknutí akcí hnutí Omladiny, které fungovalo nezávisle na Masarykovi, avšak jelikož se z části v jeho kruzích pohybovali jeho bývalí studenti, byl s hnutím spjat a později byl dokonce nařčen, že nutil studenty k vyzdvihování radikalismu a k vyvolání nepokojů.⁵⁷ Stranický konflikt vyvrcholil po tzv. *Šromotově aféře*, kdy se poslanec za stranu staročechů František Šromota snažil očernit Masaryka a obvinil ho z vynášení informací ohledně schůzek místodržícího Františka Thuna s mladočeským poslancem Grégrem do tisku.⁵⁸ Tyto spory vyústily v Masarykovo rozhodnutí stranu opustit a k roku 1893 se vzdát jak mandátu poslance Poslanecké sněmovny Říšské rady, tak poslance českého sněmu. Vzhledem k tomu, že ani po svém odchodu z vrcholné politiky nechtěl Masaryk zanevřít na realistický směr, který sám pomohl vynést na světlo, snažil se věnovat psaní knih, přínosu skrze činnost ve vědě a nadále tak doufat v prosazení myšlenek realismu.⁵⁹ Obklopen kritikou ze stran antisemitů, českých i německých nacionalistů či sporem ze strany mladočechů i staročechů se tedy Masaryk stáhl do politického ústraní. Přes všechny problémy a překážky však nepolevil ve své vůli a začal pracovat na vzniku své nové

⁵⁶ OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882-1893*, Praha 1990, s. 78.

⁵⁷ *tamtéž*, s. 296.

⁵⁸ DOUBEK, Vratislav, *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910*, Praha 1999, s. 131.

⁵⁹ POLÁK, Stanislav, *Tomáš Garrigue Masaryk*. Praha 1990, s. 99.

politické strany. Česká strana lidová, vlastními členy přezdívaná jako realisté, je záhy na jaře 1900 založena v reakci na rozsudek Leopolda Hilsnera.⁶⁰

Strana byla založena na principech humanity a demokracie a stala se zastánkyní přirozeného práva každého národa na svobodu a nezávislost. Hlavním cílem volebního programu byla demokratizace Rakouska prostřednictvím všeobecného hlasovacího práva. Roku 1901, když se konaly volby do Poslanecké sněmovny, se realisté ucházeli o křesla ve sněmovně, avšak zejména kvůli kuriálnímu systému neuspěli. Dalším důvodem neúspěchu byl fakt, že stranu podporoval velmi omezený okruh sociálních vrstev, především pak levicová inteligence. Realisté na politickém spektru obsazovali středo-levicovou pozici a měli tak blízko k sociálním demokratům, kteří tehdy odstupovali od marxistických tendencí a více se zaměřovali na vnitrostátní politiku a na nacionální sféru.⁶¹

Pro Masaryka neznamenal pojem realismu pouze uplatňování pragmatické politiky, nýbrž představoval odmítnutí dosavadního přístupu založeného na romantických ideálech „*slavné minulosti*“ a jalovém odporu vůči německému vlivu. Masaryk a jeho stoupenci si plně uvědomovali, že úspěch české politiky vyžaduje stanovení pozitivních cílů a úsilí o dosažení vyspělosti, jakou dosáhly jiné evropské národy.⁶² V oblasti politiky se Masaryk zasadil o racionální a důsledný přístup, který se opíral o kritické zhodnocování skutečnosti, takového, jakého dosahuje věda. Dále usiloval o decentralizaci rakousko-uherského státu a hledal způsoby, jak dosáhnout národnostního vyrovnání v českých zemích. Jeho myšlenková obroda tak kladla důraz na objektivní a realistický přístup k politice a snahu o pokrok a rovnováhu ve společnosti.

S příchodem roku 1907 byla v Říšské radě schválena Gautschova volební reforma, která do volebního systému Předlitavska zavedla všeobecné a rovné

⁶⁰ HARTMANN SCHMITT, Eva, Thomas G. *Masaryk's Realism: Origins of a Czech Political Concept*, Mnichov 1984, s. 150.

⁶¹ MALÍNSKÁ, Jana, *Programy Masarykových politických stran: Česká strana lidová a Česká strana pokroková: texty z let 1900-1912*, Praha 2019, s. 76-

⁶² PRECLÍK, Vratislav, K počátku rukopisných bojů, ČAS: časopis Masarykova demokratického hnutí, r. 4, č. 15, Praha 1996, s. 12-16.

volební právo pro muže.⁶³ Masaryk však po neúspěchu se stranou realistů zanechal své kandidatury za realisty a kandidoval s voličskou základnou sociálních demokratů za města, což se mu povedlo a za 4. obvod Moravy se opět stal poslancem.⁶⁴

2.1.5 Klíčová témata Masarykova rakouského politického působení

V rámci Masarykových politických postojů lze v první řadě upřít zrak na jeho specifické pojetí náboženství a vztahu k římskokatolické církvi. Masaryk byl zastáncem morálních hodnot, které pramenily z křesťanské nauky a kterými se sám řídil. Problém u něj však spočíval v institucionální otázce, tedy ve fungování Svatopetrského stolce a v organizaci římskokatolické církve.

V roce 1870 bylo na prvním vatikánském koncilu schváleno dogma *Pastor æternus*, které potvrzuje a hovoří o neomylnosti papeže svázané s neomylností církve.⁶⁵ Dogma se mělo týkat pouze otázek víry a morálky, naneštěstí církev dogma začala uplatňovat i na otázky vědeckého bádání a pokroku a s tím Masaryk nesouhlasil a konvertoval k evangelismu.⁶⁶

Sjezd podporovatelů kléru konající se ve Vídni na podzim 1907 měl za následek reakci ze strany Ludwiga Wahrunda, rakouského profesora, který během své přednášky výrazně protestoval proti obsahu listu Pia X. o zákazu modernismu.⁶⁷ Katolické strany v Říšské radě protestovaly – za českou klerikální veřejnost vystoupil poslanec Jan Šrámek a odsoudil jeho projev. *Wahrundova aféra*, jak byl spor znám, eskalovala jeho odvoláním z funkce profesora. Na toto odvolání reagoval v roce 1908 Masaryk, který ve svém projevu obhajoval svobodnou výuku ve vztahu k náboženství a vymezil se proti římskokatolickému pojetí náboženské nauky na českých školách a hájil nezávislost českého vysokého školství před

⁶³ URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 520.

⁶⁴ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes* Praha 2003, s. 216.

⁶⁵ JEDIN, Hubert, *Malé dějiny konciliů*, Praha 1990, s. 87.

⁶⁶ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 35.

⁶⁷ MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel, *Politické strany I. Díl: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861-2004*, Brno 2005, s. 124.

vlivem klerikálních sil.⁶⁸ Za jeho hájení sekularizace vysokých škol sklídl titul heretika a osočování ze strany monsignora Šrámka.

70. léta 19. století znamenala pro Rakousko-Uhersko diplomatický a geostrategický zlom, jelikož mocnářství získalo území Bosny a Hercegoviny. Okupace Bosny měla být jen krátkodobou záležitostí, jelikož Rakousko chtělo toto území anektovat a začlenit ho do svého systému dualistické monarchie. Přičleněním Bosny však nastalo sjednocení chorvatské populace v zemích Předlitavska s komunitou, která žila na anektovaném území, což mělo za následek zvýšení zájmu o myšlenku trialismu v monarchii.⁶⁹ Přímá anexe byla nicméně realizována až o mnoho let později, konkrétně v roce 1908, kdy byla záležitost nejprve diskutována ministry zahraničí Rakouska a Ruska, avšak po vyhlášení anexe rakouským ministrem Aloisem von Aehrenthalem došlo k diplomatické krizi a evropská politická scéna ostře protestovala proti tomuto expanzivnímu kroku.⁷⁰

Krok anexe měl být synchronní s vyhlášením nezávislosti Bulharska, aby pro evropské diplomatické sbory akt působil jako reakce na bulharskou neutralitu. O rok později Masaryk zveřejnil zfalšované plány spiknutí Srbů a Chorvatska. V tzv. Friedjungově procesu, který byl během roku 1908-1909 zahájen, bylo obžalováno z napomáhání k teroristickému činu přes 50 osob, mezi nimiž byli i srbští intelektuálové, z nichž někteří patřili k Masarykovým přátelům. Rakouské úřady vedly vyšetřování a Masaryk právě skrze protisrbské nálady a politizaci celého procesu vznesl požadavek na přezkoumání celého procesu anexe Bosny a omilostnění zadržených. Byl však neúspěšný a v Poslanecké sněmovně pro to nezískal potřebnou podporu. Zároveň však přinesl důkazy o tom, že celý konflikt a soudní proces mohl být zmanipulovaný ministrem zahraničí Aloisem von Aehrenthalem.⁷¹

Selhání zahraniční politiky zapříčinilo, že Rakousko-Uhersko přišlo o diplomatický status v Rusku, sousedním Srbsku či Itálii a vedlo tak k jeho

⁶⁸ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 83.

⁶⁹ ŠEBA, Jan, *Rusko a Malá dohoda v politice světové*, Praha 1936, s. 42.

⁷⁰ WANK, Solomon, *In the Twilight of Empire: Volume 2: From Foreign Minister in Waiting to de facto Chancellor*, Vídeň 2020, s. 403.

⁷¹ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 119.

částečné diplomatické izolaci a připravilo základ pro podmínky první světové války.⁷² Pro Masaryka však byl proces velkým vítězstvím, jelikož díky svému angažmá si získal vliv mezi Slovy v monarchii i na Balkáně.⁷³

Po uzavření manželství se Masaryk rozhodl přidat k svému jménu příjmení své manželky, Garrigue. Tímto gestem vyjádřil uznání a obdiv k její osobnosti, stejně jako podporu ideálu důstojnosti žen a jejich práva na rovnost. Akt připojení příjmení své manželky k jeho vlastnímu jménu byl zároveň formou propagace této vize a posílení povědomí o důležitosti rovnosti a respektu mezi pohlavími.⁷⁴ V přednášce *Postavení ženy v rodině a veřejném životě* uvádí: „Když živí ženu, která si nic nemůže vydělávat, musí muž konkurovat; vydělá-li si žena sama, nemusí muž tolik konkurovat. Nemá-li muž starost o ženu, když sama si vydělá, má snadnější postavení. Všude může být žena činná, ona by tudíž rozhojňovala bohatství, byla by samostatnější, a tím uleví muž.“⁷⁵

Mezi současníky byl Masaryk považován za feministu, což bylo dáno především vlivem a podporou jeho manželky Charlotte. Za svého života vehementně hájil přesvědčení, že ženy disponují stejným intelektem jako muži, a aktivně se zapojoval do boje proti společenským předsudkům, které ženy v té době omezovaly v jejich právech. S podporou své ženy se zasazoval o větší emancipaci žen, především v oblasti vzdělávání a politiky, a bojoval za rovnost pohlaví ve společnosti. Na postoj k feminismu měl velký vliv jeho vztah s manželkou, která sehrála významnou roli při formování jeho názoru na otázku důstojnosti a postavení žen.⁷⁶

⁷² FAY, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War 2*, New York 1930, s. 373.

⁷³ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 121.

⁷⁴ *tamtéž*, s. 125.

⁷⁵ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Postavení ženy v rodině a veřejném životě*, Chicago 1907, s. 76.

⁷⁶ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2002, s. 128

2.2 Mytizační prvky Masarykovy role za první světové války

2.2.1 Masaryk v době vypuknutí konfliktu

Bodem zlomu pro rakouskou politiku byl 28. červen 1914, když byl v bosenském Sarajevu proveden úspěšný atentát na následníka rakouského trůnu, arcivévodu Františka Ferdinanda d'Este, při kterém umírá i jeho choť Žofie Chotková. Císař František Josef, respektive rakouská diplomacie, následně namísto diplomatického jednání a vyšetřování zvolili možnost eskalace atentátu. Za pomoci ministra zahraničí Leopolda Berchtolda byla zaslána diplomatická nota srbské vládě.⁷⁷

Nóta obsahovala dvoudenní nesplnitelné ultimátum pro Srbsko, které by pošlapalo jeho suverenitu a dehonestovalo celou zemi. Srbský král Petr I. proto odmítl rakouský nátlak a spolu se srbskou vládou se postavil na odpor, respektive vymezil se vůči nejkontroverznějšimu bodu ultimáta, na což Rakousko vyhlásilo všeobecnou mobilizaci, kterou podpořil jeho nejvýraznější spojenec, Německá říše.⁷⁸ O měsíc později 28. července 1914, po nesplnění podmínek *Červencového ultimáta* Rakousko-Uhersko vyhlásilo Srbsku válku. Vzhledem k tomu, že Srbsko mělo uzavřen obranný pakt s Ruskem, které bylo součástí Trojdohody, mašinérie obranných a vojenských smluv zažehla celoevropský konflikt a obě strany, jak Trojspolek, tak Dohoda, se ponořily do hlubin války na dlouhé 4 roky.

Masaryk byl v okamžiku vyhlášení války na dovolené v saském Bad Schandau. Když se o vypuknutí války dozvěděl, všimal si nadšení rakouských branců do armády, kteří mířili položit život za vlast a císaře, a dával tyto postoje do kontrastu vůči českým reakcím, neboť česká společnost měla na válku rozpolcený názor. Na válečné konto tehdy Masaryk pronesl „*Dost dlouho jsem se podle staršího programu Palackého natrápil usmířit Rakousko s námi a přetvořit je v demokratické soustátí, vypovězení války udělalo z politického problému, problém svědomí. Nerozhodl jsem se naslepo.*“⁷⁹

⁷⁷ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 259.

⁷⁸ CLARK, Christopher, *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2019, s. 460.

⁷⁹ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 260.

Reforma politického systému v monarchii však podle něj již nebyla možná, a proto Masaryk upustil od myšlenky jakýchkoliv forem vyrovnání či federalizace. Jelikož však neměl, tak silný politický mandát ani veřejný vliv rozhodl se pro emigraci, čímž začala jeho práce na osamostatnění českého národa.⁸⁰ Tehdejší česká společnost však jeho záměr hodnotila převážně negativně a část Čechů dokonce označovala jeho činy za vlastizrádné: „*To všechno a jiné šlo na nervy, ale nezlomilo. Člověk mnoho vydržel, má-li cíl, a když se jednou odhodlal, že za ním půjde stůj, co stůj a doopravdy. Opravdovost – to je tajemství našeho života a světa, to je svátost náboženská a mravní.*“⁸¹

V knize *Nová Evropa: Stanovisko slovanské* se Masaryk v době války zabýval otázkou boje proti monarchii a zdůrazňoval nezbytnost vytvoření lepšího státoprávního systému ve východní Evropě. Zároveň navazoval na dlouhou tradici úvah o možnosti uspořádání Evropy jako federace demokratických států: „*Skutečná federace národů nastane teprve, až národové budou volni a sami se spojí. K tomu směřuje vývoj Evropy. Program spojenců plně odpovídá tomuto vývoji: svobodní a osvobození národové organisují se podle potřeby ve větší celky a zorganizuje se tím celý kontinent. Vzniknou-li federace menších států, budou to federace svobodně založené založené z opravdové potřeby národů, nikoli z cílů dynastický a imperialistických.*“⁸²

2.2.2 Masarykovo působení v západní Evropě

V srpnu 1914 Tomáš Garrigue uveřejnil svůj program a nastínil, jak by se měla česká politika ubírat: „*Nemůžeme-li se Rakousku postavit doma, musíme to učinit za hranicemi. Tam bude hlavním úkolem získávat pro nás a náš národní program sympatie, navázat styky s politiky, státníky a vládami spojeneckých států, organizovat jednotný postup všech našich kolonií, a hlavně organizovat ze zajatců vojsko.*“⁸³ Na podzim roku 1914 odjel do Nizozemska, aby zmapoval situaci mimo

⁸⁰ PACNER, Karel, *Osudové okamžiky Československa*, Praha 2012, s. 52.

⁸¹ ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1946, s. 130.

⁸² MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Nová Evropa: stanovisko slovanské*, Praha 1920, s. 88.

⁸³ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1936, s. 44.

monarchii. Zprvu získával zprávy od zahraničních delegací a sám pašoval zprávy o ekonomickém a vojenském stavu monarchie.⁸⁴ Po odvržení myšlenky na federalizaci monarchie představil zahraničním kolegům plán o podobě nového Československa.

Při jeho cestách po Evropě, když pobýval v Ženevě, kam dorazil ze své cesty do Itálie, se dozvěděl o spiknutí, které mělo mít za následek jeho zatčení. Na krátkou dobu zde proto zůstal a přednášel projevy na švýcarských univerzitách. Na Ženevské univerzitě pak pronesl k 500. výročí upálení Jana Husa klíčovou přednášku, v níž se vymezil proti Rakousku: „*Nejčistší idea humanity nezakazuje obrany. Odsuzujeme násilí, nechceme ho užívat a nebudeme ho užívat první. Ale proti násilí budeme se bránit i železem.*“⁸⁵

Jedním z jeho prvních podporovatelů byl Edvard Beneš, který pomáhal jeho zahraniční úsilí financovat.⁸⁶ Ten spolu s ním připravil plán na budoucí akce s cílem připravit podmínky k budování odboje a později i státu. Mělo jít o aktivní snahu zajištění financování zahraničních operací, sjednocení a spolupráce Čechů a Slováků žijících v zahraničí, pro posílení vazeb, vytvoření vojenských struktur, které by v případě potřeby bránily zájmy nového státu. Dále pak byla prioritou propagace české a slovenské věci mezi státy Dohody a nezúčastněnými státy. V neposlední řadě pak mělo jít o vytvoření odbojové organizace doma, později nazývané Maffie.⁸⁷

V roce 1915 zahájil Masaryk jednání ve Velké Británii a ve Francii o uznání samostatného československého státu. Spolu s ním odjel i Beneš, který měl díky svému otevřenému socialistickému přesvědčení blíže k Georgovi Clemenceuovi - ten vítal myšlenku oslabení Rakouska a posílení postavení Francie v kontinentální Evropě po válce.⁸⁸ 14. 11. 1915 bylo zveřejněno *Prohlášení*

⁸⁴ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1936, s. 14.

⁸⁵ PICHLÍK, Karel, *Bez legend: zahraniční odboj 1914-1918: zápas o československý program*, Praha 1991, s. 98.

⁸⁶ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 166.

⁸⁷ HÁLEK, Jan – MOSKOVIČ, Boris, *Fenomén Maffie: český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století*, Praha, 2020, s. 41.

⁸⁸ PICHLÍK, Karel, *Bez legend: zahraniční odboj 1914-1918: zápas o československý program*, Praha 1991, s. 66.

Českého zahraničního komitétu, ve kterém byl poprvé formulován plán na vytvoření československého státu jako nezávislého útvaru na Rakousku.⁸⁹

Český zahraniční komitét se při pařížských jednáních transformoval v únoru 1916 v Československou národní radu. Mělo se jednat o institut zastřešující odbojové akce v zahraničí, tj. zřízení československých legií ve Francii.⁹⁰ Důležitým milníkem v působení národní rady ve Francii je pak datum 16. 12. 1917, kdy byl přijat *Dekret o konstituování československé armády ve Francii*, který zorganizoval bojové skupiny v zahraničí do Česko-Slovenské armády.⁹¹ Klíčovou roli při přetvoření Československé národní rady v Paříži (ČSNR) v prozatímní vládu mělo pozvolné přijetí ČSNR dohodovými zeměmi - Francií, Velkou Británií a Itálií. Vedoucí představitelé československého odboje v čele s T. G. Masarykem si plně uvědomovali význam uznání ČSNR v Paříži Spojenými státy. T. G. Masaryk se proto v dubnu 1918 rozhodl opustit Rusko a osobně intervenovat u prezidenta W. Wilsona ve prospěch této věci. Na tuto cestu se vydával lodí z Vladivostoku a 29. dubna dorazil do přístavu ve Vancouveru, odkud pokračoval vlakem do amerického Chicaga.⁹²

Britské vyjednávání s premiérem Davidem Lloyd Georgem však bylo složité, jelikož on i britská vláda těžili z pozice Rakouska jakožto státu, sjednocujícího národy pod jednou vlajkou, jehož případný rozpad by narušil zahraniční zájmy Británie. Masaryk však s pomocí svého přítele publicisty Roberta W. Seton-Watsona dostal v Británii prostor se svou přednáškou *Problém malých národů v evropské krizi*.⁹³ Důležitým bodem v česko-britských vztazích pak byl duben 1915, kdy došlo k vydání českého memoranda *Independent Bohemia*, které přicházelo se sadou konkrétních bodů, za jakých měl existovat nový stát. V dokumentu je uveden záměr budoucího zřízení a důvody pro osamostatnění: „*Válka r. 1914 ukázala, stejně jako války z r. 1859 a 1866, že Rakousko-Uhersko jest neschopno chránit a spravovat Čechy i ostatní národy. Vídeň naprosto*

⁸⁹ BUCHVALDEK, Miroslav a kol., *Československé dějiny v datech*. 2. vyd., Praha 1987, s. 371.

⁹⁰ DEJMEK, Jindřich a kol., *Československo: dějiny státu*, Praha 2018, s. 63.

⁹¹ Vojenský historický ústav Praha, fond ČSNR v Paříži, inv.č. 5147, karton 45.

⁹² DEJMEK, Jindřich a kol., *Československo: dějiny státu*, Praha 2018, s. 73.

⁹³ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 267.

*zklamala v této válce a zklamala tím více, hledíme-li k nedávným vojenským přípravám od doby anexe Bosny a Hercegoviny; ... Čechy se musí nyní starat o sebe samy.*⁹⁴ Britská vláda však byla dosti skeptická a George byl přesvědčen až po náporu Wilsona a Clemenceaua.

2.2.3 Masaryk: Rusko a USA

Únorová revoluce na jaře 1917 přinesla pro československou státoprvnou politiku naději v tom, že by se Rusko mohlo podílet na formování nového slovanského státu. Během carského vedení však zde utvářel zahraniční program Josef Dürich, který pro svou panslovanskou myšlenku a rusofilství nenacházel podporu v masarykovském táboře, jenž místo zřízení státu pod správou Ruska chtěl samostatný a nezávislý stát bez ruské svrchovanosti nad ním.⁹⁵ Masaryk si byl vědom, že v ruském zajetí bylo nejvíce zajatců z řad Čechů a Slováků, jelikož rakouská východní fronta čelila v roce 1917 Brusilovově ofenzívě. Bezmála 200 tisíc vojáků tehdy bylo internováno v zajateckých táborech, přičemž nyní měli být využiti pro připravované podpůrné akce na východní frontě. Ze zajatců tak Masaryk nechal vytvořit oddíly – legie, které vnímal jako záštitu odhodlání Čechů bojovat proti Ústředním mocnostem.⁹⁶

Pro Masarykovo úsilí však byla ránou bolševická revoluce, poněvadž revolucionář Lenin ve svých manifestech zdůrazňoval ukončení války a dojednání míru za účelem budovat bolševismus v Rusku. O Vladimíru Iljiči pak Masaryk píše ve své knize *Světová revoluce*, kdy Rusy označuje jako: „...neschopné k provedení revoluce v duchu komunistického marxismu.“⁹⁷ V Brestlitevsku je pak 3. března 1918 ratifikován mír mezi bolševickým Ruskem a Ústředními mocnostmi, což komplikuje působení legií, které musí zemi opustit. Legie se na základě aktivity Masaryka vydávají přes transsibiřskou magistrálu do USA. Negativní vztah Masaryka k ruskému bolševismu dokresluje i odvážná úvaha zmíněná

⁹⁴ ČAPKA, František, *Zrod ČSR v datech a událostech*, Brno 1998, s. 16.

⁹⁵ KOVTUN, Jiří a kol., *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, Praha 2002, s. 66.

⁹⁶ OPAT, Jaroslav, *Přívodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 278.

⁹⁷ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Světová revoluce*, Praha 1925, s. 212.

A. Soubigouem v souvislosti s jeho možnou participací na srpnovém atentátu roku 1918 na V. I. Lenina.⁹⁸

Kolaps v zapojení legií do války na východní frontě přiměl Masaryka obrátit se na zemi, ve které již několikrát pobýval a měl v ní své kontakty. Spojené státy poskytovaly válečným snahám Dohody, tedy i československému odboji naději k vyřešení patové situace na západní frontě. Důležitým faktorem pro styky Masaryka s nejvyššími představiteli USA bylo osobní přátelství s Charlesem Cranem⁹⁹. Díky jeho podpoře prezident Wilson svolil k schůzkám s Masarykem, který přednesl své požadavky k tématu poválečného uspořádání Evropy.¹⁰⁰ Pro Woodrow Wilsona byla důležitá jak část o poválečném vývoji v Evropě, tak komentovaný spis *Nová Evropa*, ve kterém Masaryk upozorňuje na vývoj v bolševickém Rusku a na přínos československých legií v něm, např. v bitvě u Zborova.

Zlomem v jednání s Masarykem pak bylo vydání Wilsonova čtrnáctibodového programu, který měl organizovat poválečnou Evropu. V jeho bodech se české otázky týkal bod č. 10: „*Obyvatelům Rakouska-Uherska, jejichž místo mezi národy si přejeme zachovat a zajistit, by měla být poskytnuta co nejsvobodnější možnost autonomního rozvoje.*“¹⁰¹

V květnu 1918 byla přijata *Pittsburská dohoda*, jež měla poválečně řešit spojení států Čechů a Slováků.¹⁰² Dne 2. září 1918 pak vydala vláda USA prohlášení, kterým uznala Československou národní radu (ČSNR) jako faktickou vládu, oprávněnou řídit vojenské a politické záležitosti Čechů a Slováků.¹⁰³ *Prohlášení nezávislosti československého národa prozatímní vládou československou*, tzv. *Washingtonská deklarace* stvrzená 18. října podpisem Masaryka, Beneše a Štefánika na postech předsedy vlády, ministra zahraničí a ministra národní obrany je zmocnila jednat ve jménu Čechoslováků. Masaryk o deklaraci hovořil takto: „...*Deklarace není než pokusem, budoucí ústavu*

⁹⁸ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 197.

⁹⁹ Charles Crane byl ředitelem Crane Co. a finančním dárce v kampani Woodrova Wilsona

¹⁰⁰ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 286.

¹⁰¹ PRECLÍK, Vratislav, *Masaryk a legie*, Paříž 2011, s. 124.

¹⁰² *tamtéž*, s. 113.

¹⁰³ Vojenský historický archiv, fond ČSNR, k. 44, inv.č. 5089.

charakterizovat, a že o ústavě samé budou definitivně rozhodovat legální zástupcové lidu.“¹⁰⁴ Deklarace byla též reakcí na vydání tzv. *Národního manifestu* 15. října, který vydal císař Karel I. a který měl monarchii přetvořit ve spolkový stát s autonomií pro jednotlivé národy.¹⁰⁵

2.2.4 Vznik nového státu

K vyhlášení československého státu došlo 28. října v Praze a podíleli se na něm explicitně zejména tzv. *muži 28. října*, což byli za Čechy Alois Rašín, Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný a za slovenskou část Vavro Šrobár, který kvůli etnické vyváženosti podpisu *Vyhlášení nezávislého československého státu Národním výborem* dokument podepsal.¹⁰⁶ Podpisem zákona pak Revoluční národní výbor přebíral státní povinnosti nad územím Československa.¹⁰⁷ Simultánně s tím byl v Ženevě prohlášen prezidentem státu Tomáš Garrigue Masaryk a Karel Kramář se stal prvním předsedou československé vlády.¹⁰⁸ V návaznosti pak byl vydán druhý dokument, *Svatomartinská deklarácia*, která potvrdila připojení Slováků k nově vzniklému státu. Již v červenci 1918 pak bylo rusínským referendem rozhodnuto o budoucnosti Podkarpatské Rusi a to tak, že oblast měla být jako autonomní připojena k Československu.¹⁰⁹

Nutno podotknout, že vůči samostatnému československému státu existovaly v dané době i alternativy, za níž lze považovat například pokus o vytvoření evropské federace států z Masarykovy iniciativy. Mělo jít o nadnárodní konstrukt kladoucí si za cíl spojení evropských států, které vznikly po rozpadu Rakouska a které skrze dialog měly řešit zprvu hospodářské otázky a později se rozšiřovat i do dalších dimenzí. Národnostní rozepře však Masarykovi nedovolily v úsilí pokračovat a necelý měsíc poté, tj. 27. 11. 1918, vystoupili z iniciativy Poláci a Ukrajinci, kteří v dané době řešili hraniční spor a myšlenka evropské federace

¹⁰⁴ MASARYK, Tomáš, Garrigue, *Světová revoluce*, Praha 1925, s. 362.

¹⁰⁵ KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIII. 1918-1929*, Praha 2000, s. 19.

¹⁰⁶ GALANDAUER, Jan a kol., *Vznik Československé republiky 1918*, Praha 1988, s. 228.

¹⁰⁷ *tamtéž*, s. 378.

¹⁰⁸ PACNER, Karel, *Osudové okamžiky Československa*, Praha 2012, s. 107.

¹⁰⁹ *tamtéž*, s. 113.

států tak zůstala nenaplněna. Masarykova iniciativa tak přišla vniveč, ačkoliv delegáty byl za tento záměr obdivován: „*Sama nabídka vypovídala o tom, že Masaryk byl mnohými evropskými politiky demokraty již za války uznáván jako výrazná nadnárodní autorita.*“¹¹⁰

¹¹⁰ OPAT, Jaroslav, T. G. Masaryk – *Evropan světoobčan*, Praha 1999, s. 28.

2.3 Klíčové prvky Masarykovy aktivity za První republiky

2.3.1 Masarykovo prezidentství

První schůzí Revolučního národního shromáždění dne 14. listopadu byla vydána sada zákonů, která sesadila habsbursko-lotrinský dům z trůnu a zároveň deklarovala republikánský styl vlády v Československu. Mimo jiné bylo i hlasováno o zvolení Tomáše Garriguea Masaryka prezidentem státu v jeho nepřítomnosti za pomoci aklamace bez protikandidáta, a to na přechodné období do přijetí nové ústavy, jež byla nakonec ratifikována 29. 2. 1920.¹¹¹ Do Čech se Masaryk vrací 20. prosince 1918, přičemž do Prahy dorazil o dva dny později a složil zde prezidentský slib do rukou předsedy Národního shromáždění. Během své cesty do Československa pak Masaryk především zdůrazňoval význam legií: „*Bratři, vy jste to vyhráli, dejme teď jen pozor, když jsme na kopečku, abychom tam zůstali!*“¹¹²

V novém republikánském systému bylo Československo parlamentní republikou v čele s prezidentem voleným oběma komorami parlamentu na 7 let maximálně dvě po sobě jdoucí období. Výjimku tvořil právě případ Tomáše G. Masaryka, protože mu bylo umožněno, aby byl prezidentem celých 17 let po 4 volební období. Do roku 1920 měl dle Prozatímní ústavy Masaryk jen formální pravomoci, ovšem jeho extrémně silné neformální postavení v československé společnosti zajistilo postupný nárůst pravomocí, jež byly následně vtěleny do ústavy roku 1920: prezident tak byl vrchním velitelem armády, mohl jmenovat a propouštět ministry bez kontrasignace, dále pak disponoval pravomocí rozpustit Národní shromáždění, směl udělovat prezidentské milosti a byla mu dána i pravomoc odkládat platnost zákonů a právo vetovat zákony Podkarpatské Rusi.¹¹³

Sedmnáctileté působení prezidenta Masaryka zažilo v čele vlády celkem 8 různých předsedů, a ač se z větší části jednalo o členy *agrárníků* a členy tzv.

¹¹¹ KLIMEK, Antonín, *Boj o hrad*, Praha 1996, s. 19.

¹¹² PRECLÍK, Vratislav, TGM a jeho legionáři právě před sto lety, ČAS: časopis Masarykova demokratického hnutí, r. 24, č. 116, 2016, str. 8-16.

¹¹³ Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Hlava třetí, Ústavní listina Československé republiky, 29. 2. 1920.

Pětky, která se mnohdy vymezovala proti politice *Hradu*, obě strany vládních kruhů dokázaly obvykle kompromisně řešit nastalé krize.¹¹⁴

2.3.2 Stržení mariánského sloupu v Praze

Během vyhlášení československého státu probíhaly po celém Československu práce na odstranění monarchistických symbolů. Jedním z nich byl i mariánský sloup na Staroměstském náměstí, jenž byl v dané době vnímán jako symbol útlaku katolických Habsburků nad českými zeměmi, 3. listopadu 1918 byl zorganizován pochod na Staroměstské náměstí z iniciativy spisovatele Františka Sauera, kdy byl za pomoci pražského hasičského sboru sloup stržen. Masaryk se o této události dozvěděl ještě v zahraničí a věc komentoval takto: „*když Pražané tu sochu odstranili, jsem rád, protože ta socha byla politickou potupou pro nás*“.¹¹⁵ Po soudním přelíčení pak byli účastníci zproštěni viny, jelikož se prý jednalo o *dobu revoluční* a v tom případě se občanská neposlušnost trpěla.¹¹⁶

2.3.3 Marmaggiho aféra

Zneuctěním katolických památek v zemi docházelo k stále vypjatější situaci mezi Československem a Vatikánem. Tento spor vyvrcholil tzv. Marmaggiho aférou při oslavách Jana Husa v létě 1915. Po poslechu přednášky na Teologické Husově Fakultě se Masaryk rozhodl na Husovu počest vyvěsit nad Pražským hradem místo prezidentské standardy husitský prapor. Vyvěšením však pobouřil papežského nuncia v Praze Francesca Marmaggiho a Vatikán ho z toho důvodu stáhl z Československa. Jako důvod stažení byla uvedena skutečnost, že oslavy Jana Husa vzbudily v zemi protikatolickou náladu.¹¹⁷ Spor s Vatikánem byl vyřešen až

¹¹⁴ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 234.

¹¹⁵ MASARYK, Tomáš, Garrigue, Cesta demokracie. část I, Projevy - články - rozhovory (1918-1920), Praha 2003, s. 53.

¹¹⁶ BLAŽEK, Petr, *Duchovní střed Evropy - dějiny Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí 1650 -2020*, Praha 2020, s. 165.

¹¹⁷ OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny první republiky*, Praha 2000, s. 140.

přijetím modu vivendi 17. prosince 1927 a v návaznosti na to lednovým příjezdem 1928 papežského nuncia.¹¹⁸

2.3.4 Čechoslovakismus

Ideou pro nově vzniklý stát se stal princip takzvaného čechoslovakismu. Tato myšlenka sama pocházela již z 19. století a mělo jít o kulturní a státní ideologii. Čechoslovakismus se vyvíjel v obraně proti německým vlivům na slovanské národy, které chtěly hájit své nacionální smýšlení. Únorová ústava 1920 přesně definovala čechoslovakismus jako národní a státní ideologii a v dokumentu se zmiňovala o společném národě československém a jazyce československém. V novém státě totiž Češi ani Slováci samostatně netvořili většinu vůči Němcům a v případě Slovenska Maďarům. Přijetí této doktríny však upozadilo snahy o slovenské emancipaci a o jejich realizaci v rámci Československa.¹¹⁹

Masaryk věřil, že Slováci, stejně jako jejich vznikající stát a národ, potřebovali po dlouholeté maďarizaci čas k rozvinutí vlastního kulturního bohatství a ekonomického růstu, který by se časem mohl rovnat tomu českému. Z tohoto hlediska vnímal českou emancipaci na Slovensku jako nezbytnou pro politický, hospodářský a kulturní rozkvět země. Masaryk vnímal oba národy jako sobě rovné, respektive jako navzájem propojené, a právě čechoslovakismus měl tvořit institucionální a konstituční oporu pro ochranu agrárního Slovenska. Rostoucí slovenský nacionalismus však mezi tuto ideu vnášel rozkol, kdy česká politická scéna vnímala čechoslovakismus jako prostředek pro pokračování dlouholeté české historie a nesnažila se vyhovět žádostem o slovenskou autonomii, která právě české pojetí čechoslovakismu brala jen jako centralistickou myšlenku Prahy. Česká politická reprezentace též viděla v otázce slovenské autonomie ničivý prvek, který mohl Československo uvrhnout do nesnází dualistického státu.¹²⁰

Čechoslovakismus již v roce 1939, kdy se oddělil Slovenská stát, jako životaschopná koncepce de facto zaniká. Po konci války pak jádro čechoslovakismu

¹¹⁸ EHRENBERGER, Tomáš, *Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem*, Dějiny a současnost: kulturně historická revue, 24, Praha 2002.

¹¹⁹ NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století I.*, Praha 2000, str. 16,

¹²⁰ LIŠKA, Vladimír, *Tomáš Garrigue Masaryk: Známý i neznámý*, Praha 2017, s. 118.

v podstatě není obnoveno, poněvadž již díky zásahům prezidenta Beneše na Postupimské konferenci v závěru války dochází k exodu národnostních menšin (především pohraničních Němců a Maďarů) a z tohoto pohledu tudíž tato idea ztrácí opodstatnění. Ve veřejném prostoru se začíná stále více otevřeně hovořit o dvou svébytných, jakkoli bratrských národech Čechů a Slováků, ovšem de facto je upuštěno od ideologie čechoslovakismu až přijetím Ústavního zákona o vzniku československé federace, kdy je v rámci federace rozdělena státnost na dvě republiky – Českou socialistickou republiku a Slovenskou socialistickou republiku.¹²¹

2.3.5 Masaryk a pohraniční spory

V lednu 1919, když začala polská vláda na území sporného Těšínska verbovat obyvatelstvo do armády a vyhlásila zde i volby do Sejmu, došlo k protestu z československé strany, která tuto situaci byla odhodlána řešit vojensky.¹²² Válka sice trvala krátce, zejména kvůli kritice ze strany dohodových velmocí, československá strana pod vedením plukovníka Šnejdárka však byla schopna díky této vojenské iniciativě i tak dosáhnout výhodné diplomatické pozice. Během vládních jednání o Těšínsku nicméně vypukl spor mezi Masarykem a Benešem.¹²³ Beneš zastával pozici diplomatického řešení skrze Pařížskou konferenci, avšak Masaryk chtěl hranici hájit vojensky. Nakonec vojska došla až k řece Visle, odkud se po vyjednání dohody ve Spa musela stáhnout. Československu tak zůstala významná část Těšínska, tj. jediný železniční uzel vedoucí tehdy na Slovensko, uhelné doly a ocelárny. Masarykův obraz pacifisty byl však jeho konáním zejména na polské straně poškozen.

Hraniční spor byl též na straně Československa a Maďarska, později Maďarské republiky rad.¹²⁴ Začátkem dubna 1919 se Masaryk setkává

¹²¹ SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír, *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích. 2. díl*, Praha, 2013, s. 1309.

¹²² KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny země Koruny české XIII. 1918-1929*, Praha 2000, s. 44.

¹²³ *tamtéž*, s. 46.

¹²⁴ Maďarská republika rad byl dočasný komunistický stát od jara do srpna 1919 vedený komunisty v čele s Bélou Kunem.

s představitelem Jižní Afriky Janem Christianem Smutsem¹²⁵ a dle jeho slov pronáší požadavek, aby Slovensku připadlo území kolem Bratislavy, a to pro stavbu přístavu za připadnutí Žitného ostrova Maďarsku. Masaryk tento požadavek následně popírá a hovoří jen o reálném uspořádání Dunajského kanálu a o faktu, že většina výroby ze Žitného ostrova¹²⁶ putuje do Československa. Maďarsko však komunistickým převratem 21. března 1919 odmítlo uznávat Trianonskou dohodu a poválečné uspořádání s cílem oživit návrat Horních Uher Maďarsku. Po komunistickém převratu a uchopení moci se na konci dubna 1919 rozhodlo komunistické vedení obsadit Slovensko. Československé legie, za pomoci spolků jako Sokol, útok odrazila a v bitvě o Zvolen definitivně porazila Maďarsko a s pomocí Rumunska dosáhlo konce války. Po vyhlášení války však byl jakýkoliv kompromis mezi Maďarskem a Československem vnímán jako nerealizovatelný skrze veřejný prostor, který by žádný takový ústupek nepřijal a Maďarsko tak muselo respektovat Trianonskou smlouvu, včetně ztráty nároku na Žitný ostrov.¹²⁷

¹²⁵ Jan Christian Smuts byl prostředníkem Jihoafrické unie na Pařížském mírovém kongresu a na podzim 1919 se stává jejím ministerským předsedou.

¹²⁶ Žitný ostrov na Slovensku je rozsáhlá nížina nacházející se v deltě řeky Dunaje na hranici s Maďarskem.

¹²⁷ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 317.

3 Masarykovský mýtus ve vzdělávacím prostředí

3.1 Odkaz Tomáše Garriguea Masaryka

Odkaz Masaryka po jeho smrti v roce 1937 lze rozdělit na 3 roviny: jednak na směřování těch, kteří po jeho smrti následovali humanistické pojetí politiky, což byl například Masarykův kancléř Šámal a mnoho dalších pracovníků, jak kanceláře prezidenta, tak podporovatelé Masaryka, kteří v 17 případech nepřežili nacistický teror v českých zemích.¹²⁸ Druhou rovinu tvořil jeho odkaz intelektuálního vědění, které skrze svá díla Masaryk zanechal. Četnou československou inteligenci formovaly právě Masarykovy filozofické teze. Mezi tuto skupinu lze zařadit kupříkladu Ferdinanda Peroutku nebo Jana Patočku. Poslední skupinu tvoří rovina odkazu demokratického pojetí politiky, jež byla daleko silnější v české, než slovenské části politické kultury. Do této roviny lze zařadit aktivní politiky, kupříkladu Edvarda Beneše, Petra Zenkla či pozdějšího prezidenta ČR Václava Havla. Jedním z odkazů této linky je i založení Masarykova ústavu.¹²⁹

Masarykův odkaz mohl díky součinnosti všech těchto tří linek zejména v otázce pojetí demokracie a humanismu přetrvat až do dnešních dob a formovat současnou podobu české politiky, společnosti a demokracie.

Na odkaz prezidenta Masaryka bylo pohlíženo mnoha různými úhly. V mainstreamovém českém narativu polistopadového vývoje zůstává masarykovský mýtus jednou z nejdůležitějších součástí našich dějin. Avšak ze slovenského spektra se to tak jevit nemusí. Prezident a myšlenka čechoslovakismu byla po většinu jejího udržování spíše vnímána jako konstrukt češství a jako obrana proti německví, které Československo obklopovalo. Pro český národ zůstává osoba prezidenta zejména díky Masarykovu dědictví skoro až modlou, ať už je obsazen prakticky kýmoli. Oproti tomu úřad prezidenta Slovenské republiky je vnímán velmi odlišně.¹³⁰ Během historického vývoje Československa bylo Slovensko mnohdy vnímáno jako tzv. *mladší bratr*, kterého je třeba skrze český národ bránit

¹²⁸ SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2004, s. 366.

¹²⁹ *tamtéž*, s. 367.

¹³⁰ BALŠÍNEK, Dalibor, *Český restart*, Praha 2023, s. 76.

a formovat. Zároveň se však část slovenské společnosti do jisté míry cítila „zrazena“ po smrti Milana Rastislava Štefánika v roce 1919, který jako nejvýraznější slovenská osobnost vnášel do veskrze českého prostředí slovenský rozměr.

Jak již bylo konstatováno, v tradičním českém pojetí, prezidenta vnímáme spíše jako voleného monarchu. V symbolické rovině lze tento rozměr pozorovat například i v otázce sídla, neboť tím, že prezidentský úřad sídlí na Pražském hradě, je formována silná spojitost s ideou tradice českého království. Tomuto pojetí pochopitelně výrazně nahrál právě Masaryk, který v řadě případů zastával prezidentský úřad dosti autoritativním způsobem, snažil se trvale rozšiřovat prezidentské pravomoci a díky svému hradnímu kabinetu byl výraznou osobností společenského vnímání.¹³¹ Konkrétně v nové ústavě, ve spolupráci se sociálním demokratem Alfrédem Meissnerem, vymohl právo suspenzivního a absolutního veta, pravomoc jmenovat vládní ministry a též je odvolávat, neodpovědnost ze své funkce a právo impeachmentu¹³² pouze skrze spáchání činu velezrady a v neposlední řadě pravomoc rozpustit parlament.

Ač byl Masaryk prvním prezidentem nově vzniklého státu, odmítal jakékoliv výsady a privilegia skrze prvenství v úřadě. Avšak jedním z připomenutí jeho zásluh byl akt v pozměněné podobě aplikovaný do ústavy z roku 1920 a to č. 58/1920 Sb., hovořící o maximálním možném počtu znovuzvolení na 2, avšak článek o Masarykovi hovoří takto: „*ustanovení toto nevztahuje se na prvního prezidenta Československé republiky*“.¹³³

Po obnovení demokratického zřízení v roce 1989 chtěl sice první prezident V. Havel navázat na tradice První republiky, avšak zároveň požadoval i určité zcivilnění úřadu. Setkal se ovšem s tím, že i když chtěl úřad zcivilnit po vzoru rakouského prezidenta, nemohl, neboť tehdejší většinová česká společnost spojovala s úřadem prezidenta právě nadměrná očekávání, tedy vyžadovala post

¹³¹ ŠEDIVÝ, Ivan, T. G. M. : *k mytologii první československé republiky*, Praha 2002, s. 37.

¹³² Proces odvolání úředníka z funkce kvůli těžkému provinění nebo zneužití moci, který se provádí legislativním orgánem, v tomto případě Parlamentem Československé republiky.

¹³³ Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Hlava třetí, Ústavní listina Československé republiky, 29. 2. 1920.

prezidenta jako nadstranického aktéra viděného do jisté míry v glorifikujícím světle. Nutno však podotknout, že ani Masaryk či později Havel za úspěchem a přínosy v pozici prezidenta nestáli sami. Za Masaryka existovalo neformální uskupení *Hrad*, které podporovalo právě prezidentovu politickou ideu. Jedním z hlavních hlasů *Hradu* byl kupříkladu spisovatel Karel Čapek nebo novinář Ferdinand Peroutka či hradní kancléř Přemysl Šámal. Jak Masarykova celoživotní dráha, tak skupina jeho skálopevných přívrženců tedy napomohly vzniku národního mýtu o prezidentovi osvoboditeli.

3.2 Hlavní znaky masarykovského mýtu a jeho proměny v čase

Úhlem pohledu historika a pedagoga Ivana Šedivého lze o Masarykovi hovořit jako o jednom z nejvýznamnějších postav moderní české historie, i české historie obecně.¹³⁴ Díky Masarykově působení v českém a československém životě se již za jeho života začal utvářet poměrně silný kult, v jehož rámci docházelo k vyzdvihování určitých signifikantních rysů jeho osobnosti i politické aktivity, přičemž v mnoha ohledech měla tato tendence za cíl vykreslit Masarykův odkaz v co nejpozitivnějším světle. I přes nepopiratelné zásluhy Masaryka o československou státnost byla však konkrétní podoba jeho mytologizovaného obrazu závislá na konkrétní formě režimu, respektive socio-ideologické atmosféře, která v dané době panovala. Vzhledem k tomu, že tato práce si klade za cíl mimo jiné i sledování proměn podob masarykovského mýtu ve vzdělávacím prostředí v průběhu času, níže je uvedeno několik základních obrazů, jež byly či stále jsou v průběhu 20. a 21. století s Masarykem spojovány. Je přitom třeba vnímat, že paralelně s mytologizací Masaryka jakožto pozitivního kultu probíhala i mytologizace negativní – proto jsou některé z těchto obrazů nikoli adorační, nýbrž naopak kritické.

V té souvislosti můžeme hovořit o tom, že české národní narativy obvykle pracují s těmito stereotypními obrazy masarykovského mýtu:

- 1) Masaryk jako „prezident osvoboditel“
- 2) Masaryk – demokrat
- 3) Masaryk – filozof
- 4) Masaryk – bojovník za pravdu
- 5) Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska
- 6) Masaryk jako levicový politik
- 7) Masaryk jako „sluha pravicové buržoazie“ a „vrah dělníků“
- 8) Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty
- 9) Masaryk jako autoritativní osobnost

¹³⁴ ŠEDIVÝ, Ivan, T. G. M.: *k mytologii první československé republiky*, Praha 2002, s. 33.

Angažmá Masaryka v mnoha oblastech i mimo politicko-veřejnou sféru, ať už se jedná o sociologii, filozofii, politologii nebo právo, zajistilo, že moderní reflexe Masaryka jako historické postavy zůstává velmi pestrá a v mnoha ohledech i různorodá. Součástí tohoto pestrého pohledu je pochopitelně i překotný vývoj jeho životních osudů, v první řadě zejména přerod kontroverzně vnímaného společenského provokatéra v ikonickou a symbolickou postavu československé státnosti. I pozice enfant terrible české veřejné scény před první světovou válkou nicméně Masarykovi zajišťovala pozornost a publicitu – jak upozorňuje Emmert, právě neustálé aktivní zapojování do společenské debaty ho v této době zviditelňovalo, a to i po jeho smrti.¹³⁵

Pro mnohé se stal Masaryk neodmyslitelným symbolem státu, za který se zasloužil, jak též uvádí *Lex Masaryk* z roku 1930, a který explicitně mluví o jeho zásluhách. Jiní ho považovali přímo za ztělesnění Československa¹³⁶, což je názorová pozice, která mnohdy přetrvává i v současné české společnosti, ačkoliv vezmeme-li v potaz historický vývoj, je třeba vnímat, že „Masarykův duch“, který byl se státností spojen, dokázal přetrvat pouze krátkou chvíli¹³⁷, zatímco krach československé státnosti i demokracie v roce 1938 byl naopak vystřídán velmi výraznou proměnou mnohdy až anti-masarykovského kurzu.

Mýtus se v dobách první republiky i po ní velmi proměňoval, neboť záviselo na konkrétní vládní garnituře, která s Masarykovým obrazem pracovala. Prvním velkým zlomem byla okupace Československa nacistickým Německem a zřízení Protektorátu 15. března 1939. Masaryka nacisté vnímali jako hrozbu, poněvadž představoval národního hrdinu a ztělesňoval ideály humanismu a demokracie, což bylo v rozporu s ideologií národního socialismu. Kvůli tomu byly hned po okupaci páleny Masarykovy paměti i další knihy, byly přejmenovávány objekty a jeho odkaz svobody měl být vykořeněn z mysli československého obyvatelstva.

Po druhé světové válce se v rámci budování „obrozené“ Třetí republiky jakožto svého druhu pokračování republiky první chtěl k Masarykovu odkazu

¹³⁵ EMMERT, František, *Tomáš Garrigue Masaryk: prezident a myslitel*, Brno 2017, s. 57.

¹³⁶ *Zákon č. 22/1930 Sb.*, o zásluhách T. G. Masaryka, 26. 2. 1930.

¹³⁷ EMMERT, František, *Tomáš Garrigue Masaryk: prezident a myslitel*, Brno 2017, s. 239.

i nadále hlásit zejména prezident Beneš. V únoru 1948 však tento záměr zmařil komunistický převrat. Nicméně i komunisté obraz Masaryka jako velkého národního hrdiny hojně využívali v poválečné kampani a odkazovali na jeho hrdinství a vztah k národu.¹³⁸ Komunisté dle sepsaného protokolu VIII. Sjezdu KSČ v Praze hovoří v souvislosti s Masarykem tak, že přijímají jeho odkaz a chtějí zároveň prohloubit demokratické hodnoty, jenž právě Masaryk zastával. Dále pak hovořili i o následování humanitních principů prvního československého prezidenta.¹³⁹ Komunistická ideologie, ač se k němu před převratem hlásila, tak činila především kvůli využitelným principům kultu prezidenta a spoléhala na jeho sílu ve společnosti. Je nutno též podotknout, že při návrhu zákona o státním svátku na den Masarykových narozenin, který byl předložen 7. března 1946, pro něj komunističtí poslanci hlasovali.¹⁴⁰ Byl to právě Masaryk, kdo se pro ně jako otec československé demokracie stal pojítkem marxismu-leninismu a hodnot lidové demokracie, přičemž právě z tohoto spojení chtěli komunisté profitovat.

Po únorovém převzetí moci však logicky Masaryk představoval pro KSČ ideologického nepřítel ve smyslu plurality názorů, liberálních hodnot, demokracie a humanismu. Nemohl být udržován mýtus demokracie a svobody skrze prezidenta, který nenásledoval komunistickou ideologii, ba ji i kritizoval. Z toho důvodu vedení KSČ chtělo masarykovský kult, který byl již soustavně pošlapáván skrze nacistickou okupaci, s konečnou platností vymýtit, aby se uvnitř společnosti nevyskytovaly myšlenky na svobodu a šířily se jen ty názory, které utvářel marxismus-leninismus, jako kolektivizace, státem kontrolovaný trh a dohled nad obyvateli. Komunistické vedení tak prostřednictvím nástrojů propagandy, manipulativní žurnalistiky, dezinterpretace historické vědy a indoktrinace dětí a mládeže usilovalo o vymýcení jakékoli opoziční myšlenky vůči marxistické lidové demokracii, jež se v Masarykově tradici velmi silně objevovala.¹⁴¹

¹³⁸ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003, s. 494.

¹³⁹ Protokol VIII. sjezdu KSČ ve dnech 28. - 31. března 1946 v Praze.

¹⁴⁰ ŠEDIVÝ, Ivan, *T.G.M. : k mytologii první československé republiky*, Praha 2002, s. 82

¹⁴¹ *tamtéž*, s. 83.

Ucelený obraz na dobu stalinistickou a krátce poststalinistickou byl odkaz Tomáše G. Masaryka a mýtus s ním spojený pošlapán.¹⁴² V knize je Masaryk líčen jako neutuchající autoritář, vrah dělnictva, což komunisté připomínají na masakru při Duchcovské stávce v roce 1931, kdy se rozšířila fáma o tom: „...že Masaryk nechal střílet do dělníků.“¹⁴³ Ani 50. léta nebyla k Masarykovi přívětivá a komunistická indoktrinace se snažila mýtus vymýtit, jelikož byl v rozporu s myšlenkou marxismu-leninismu a bylo nemyslitelné vzhlížet k jiné osobnosti a velebit jiné politiky než ty sovětské.

Výraznou změnu pohledu na T. G. Masaryka bylo uvolnění prostředí let šedesátých. Uvolněnější kulturní prostor za prezidenta Novotného dopomohl k tomu, že se začala v intelektuálních kruzích (Patočka, Černý) vést debata o Masarykově filozofii, jež byla záhy svým způsobem projektována i do reformních snah Pražského jara.¹⁴⁴ Tento směr neměl dlouhého trvání, jelikož po intervenci vojsk Varšavské smlouvy a s nástupem komunistického uzemnění reformních myšlenek byl opět obraz národního hrdiny a myslitele potlačen. V normalizačních letech se tak spisy o T. G. Masarykovi i jeho myšlenky přesouvají do šedé zóny, do samizdatu a po 20 letech se nedostává k širší veřejnosti.

Změnou pro mýtus však byl 28. 10. 1988, kdy byla některá Masarykova díla uvolněna a bylo možné je kriticky studovat.¹⁴⁵ Největším zlomem byla sametová revoluce a nastolení demokratického režimu. Bez státní cenzury se tak opět mohlo hovořit o odkazu První republiky a s ním spjatým obdobím Tomáše G. Masaryka. Jeho díla byla odstraněna ze zakázané literatury, opět byly jeho jménem přejmenovány památky apod. V tomto udržení, respektive obnovení mýtu Masaryka hrála významnou roli osobnost Václava Havla, jelikož ten jako

¹⁴² NEČÁSEK, František – PACHTA, Jan – RAISOVÁ, Eva *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*, Praha 1953.

¹⁴³ OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem T. G. Masaryka: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003 s. 495.

¹⁴⁴ BĚLIČOVÁ, Milena – STEHLÍK, Michal – HEROLDOVÁ, Kateřina (ed.), *Fenomén Masaryk = Masaryk as a Phenomenon*, Praha 2017, s. 93.

¹⁴⁵ NOVÝ, Lubomír, *Filosof T. G. Masaryk: Problémové skici*, Brno 1994, s. 12.

humanista a zastávce lidských práv spatřoval v Masarykovi osobnost sjednocující tyto hodnoty. Navíc chtěl opět přetvořit prezidentský úřad v respektovaný post.¹⁴⁶

¹⁴⁶ EMMERT, František. Tomáš Garrigue Masaryk: prezident a myslitel, Brno 2017, s. 240

3.3 Analýza učebnic

3.3.1 Základní charakteristika analýzy a přehled učebnic

Jak již bylo konstatováno v úvodu této práce, otázka využívání masarykovských stereotypů v českém vzdělávacím prostředí bude realizována prostřednictvím jejich identifikace v jednotlivých vybraných českých učebnicích používaných v československém a českém školství postupně od 2. poloviny 20. století do současnosti. Analýzu zvoleného vzorku učebnic realizujeme pomocí konceptuální analýzy učebnicového textu. Termíny zvolené v rámci analýzy se vztahují k tématům souvisejícím s vývojem české společnosti v druhé polovině 19. století a vzniku Československa. Pro vybrané učebnice je provedeno vyhodnocení jednotlivých témat obsažených v učebnicovém textu, jež se vztahují ke konkrétním historickým obdobím. Kromě toho byla provedena strukturální analýza zvolených učebnic, která se soustředila na obsah vybraných témat v učebnicích.

Cílem rozboru učebnic je zjistit frekvenci výskytu zvolených tezí v jednotlivých školních učebnicích, které se týkají dějin českých zemích na konci 19. století a první poloviny 20. století, obzvláště pak dějin První republiky. Pro zpřehlednění tezí v rámci analýzy je ke každé jednotlivé učebnici v dané subkapitole vytvořena tabulka, dělená na levý sloupec, obsahující charakteristiku příslušného narativu, respektive jeho zobecněného pojmenování, a na pravý sloupec, který se zabývá otázkou výskytu příslušných mytologických stereotypů v dané učebnici a jejích kapitolách. Přístup ke zkoumání učebnic v tomto ohledu vychází ze základních tezí, respektive devíti dominantních masarykovských stereotypů, které jsou definovány v kapitole *Hlavní znaky masarykovského mýtu a jeho proměny v čase* (kap. 3.2), a zároveň se dotýkají zmíněných dějinných epoch, jež by tyto teze mohly v sobě obsahovat.

Tabulka 1 Znaký masarykovských mýtů

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ano/Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ano/Ne
3.	Masaryk – filozof	Ano/Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ano/Ne
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ano/Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ano/Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ano/Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ano/Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ano/Ne

3.3.2 Selekce učebnic

Seznam učebnic, které jsou v práci analyzovány, odráží ty tituly, jež byly aktivně a relevantně (tj. zejména v dostatečné míře) používány ve výuce dějepisu buď v rámci jednotlivých fází vývoje ve 20. století (ČSR, ČSSR, ČR), anebo představují aktuální učební texty používané v současnosti. Jednotlivé analyzované učebnice byly, respektive některé z nich stále jsou, vydávány tímto spektrem nakladatelství: *Státní nakladatelství v Praze*, *Státní pedagogické nakladatelství*, *Práce*, *Fraus* a *Didaktis*. Konkrétně se jedná o tyto tituly, jež jsou pro účely analýzy a sledování vývoje masarykovského mýtu v závislosti na čase a měnícím se ideologicko-kulturním prostředí řazeny chronologicky:

- FILIP, Jan – FIDRMUC, Oldřich a kol., Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol, Praha 1948, s. 168–230.
- DĚDINA, Jan, Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol, Praha 1950, s. 99–113.

- VARCL, Ladislav, Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy, Praha 1960, s. 276–280.
- ČAPEK, Vratislav, DĚJEPIS II: Světové dějiny v epoše kapitalismu, Praha 1975.
- DOHNAL, Miloň, Dějepis III: Nástup socialistického řádu a rozklad řádu kapitalistického, všeobecní krize kapitalismu, Praha 1980, s. 29–35.
- KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan, Dějiny 20. století: učebnice pro střední školy, Praha 1995.
- KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan, Dějepis pro gymnázia a střední školy, Praha 2005, s. 13–15, 17, 19–20, 86, 130, 176.
- ČURDA, Jan a kol., Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století, Brno 2014, s. 24–32, 66.

Záměr vybrat pro analýzu učebnice pro žáky střední školy byl zvolen zejména proto, neboť v jejich případě existoval silný předpoklad, že bude charakter jejich textu více rozebírat jednotlivé historické informace a obrazy komplexněji a do detailu, díky čemuž lze rovněž předpokládat, že v jejich případě docházelo k uplatňování ideologické (ať už záměrné či bezděčné) stereotypizace v případě líčení historické působnosti T. G. Masaryka výrazněji než například v textech pro základní školy. Výběr učebnic rovněž odráží výše stanovený záměr vysledovat v případných proměnách masarykovského mýtu určitý vliv měnícího se politického, kulturního a ideologického prostředí, protože je analýza rozčleněna na rozbor učebnic ve třech různých sledovaných obdobích:

1) Období končící Třetí republiky a nastupujícího stalinismu

– učebnice z let 1948, 1950

2) Období uvolnění a normalizace

– učebnice z let 1960, 1975, 1980

3) Období demokratické České republiky

– učebnice z let 1995, 2002, 2014

Výběr jednotlivých učebnic v rámci třech sledovaných období díky tomu navíc umožňuje komparovat nejen proměnu zachycení osobnosti TGM v odlišných režimech, respektive prostředích, ale i zaznamenat případné nuance uvnitř jednotlivých časových období, jež od sebe sice nebyla zásadně časově vzdálena, ale v nichž se projevovaly dozvuky odlišné společenské atmosféry (tj. např. v učebnici připravované ještě před rokem únorového převratu a vydané v roce 1948 lze očekávat, respektive zkoumat odlišnosti stran interpretace T. G. Masaryka ve srovnání s učebnicí z roku 1950, podobně pak pro období 60. let není vyhrazeno samostatné zkoumané období, ale učebnice z roku 1960 bude srovnávána s učebnicemi po Pražském jaru, tedy z let 1975 a 1980.

3.3.3 Masarykovský mýtus v učebnicích z konce 40. a začátku 50. let

Dějepisné učební texty pro 8. třídu středních škol (1948)

První analyzovaná učebnice pro střední školy je *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*. Učebnici vydalo Státní Nakladatelství v Praze 16. února 1948 a je vytvořena pro žáky 8. ročníků středních škol.

Učebnice se souhrnně věnuje dějinám napříč dějinnými epochami, tj. od doby pravěké, ve které se zmiňuje situace našich zemí v pravěkých obdobích (jmenovitě v kapitole *Československo v mladší době kamenné*). Dále pak učebnice tematizuje počátky slovanství na našem území, feudální uspořádání v českých formách feudalismu, zabývá se husitstvím a husitskými válkami, na to navazující českou emancipací v rámci 16. století a třicetiletou válkou, přičemž je kladen důraz na dopad války na české země a tzv. „habsburský útisk“. V moderních dějinách se učebnice věnuje tématu národního obrození, které navazuje na osvěcenskou éru a změny ve společnosti, které osvěcenství přineslo, a především pak reakci na francouzskou revoluci v našich zemích. V předposlední kapitole, která je zasazena mezi období 1848 až konce 19. století se učebnice věnuje české i slovenské emancipaci v říši a rozvoji kapitalismu v této době, rovněž se zaměřuje na demokratické principy a dělnická hnutí spolu s politickými dějinami a kulturou. Poslední kapitola je rozdělena na kapitoly, věnující se první světové válce,

zahraniční působnosti Masaryka, Beneše a Štefánika, dvacátým létům a rozvoji první republiky, hospodářské krizi a mnichovské konferenci, jakož i vývoji po druhé světové válce.

V učebnici lze jednoznačně identifikovat subjektivizovaný a ideologicky laděný popis některých kapitol (*Mnichovská zrada demokracie*¹⁴⁷, z první kapitoly *Československo v mladší době kamenné*¹⁴⁸). Z hlediska hlavního sledovaného záměru této práce, tedy otázky reflexe působnosti Tomáše G. Masaryka, učebnice velmi zdůrazňuje a upřednostňuje jeho práci a úděl při formování československého státu včetně vědeckého rozměru jeho aktivity. Víceméně lze konstatovat, že se učebnice v novodobých dějinách zaměřuje převážně na Masarykovy skutky a názory např. v odstavcích *Masarykova škola*, *Masarykův socialismus a demokratismus*,¹⁴⁹ *Masaryk za světové války*,¹⁵⁰ *Masarykovo vůdčí postavení či Masarykova demokracie a lid*.¹⁵¹

Témata, v nichž lze zřetelně identifikovat jednotlivé stanovené narativy masarykovského mýtu, jsou zařazena v kapitole *Úsilí o obnovu národní svobody a o demokracii*, tj. v předposlední kapitole, která odpovídající stereotypy zmiňuje na devíti stranách v subkapitolách *Češi a Slováci za německo-maďarské nadvlády v říši rakousko-uherské*¹⁵² a *Snaha o vyrovnání s evropskou kulturou*.¹⁵³ Dále pak v rámci poslední kapitoly *Zápas o československou samostatnost* na třinácti stranách v subkapitolách *První světová válka, Češi a Slováci za první světové války (Masaryk, Štefánik, Beneš)*,¹⁵⁴ *Budování demokratického státu československého (mírová politika zahraniční). Obrana československé demokracie proti světové reakci*¹⁵⁵, *Boj o osvobození Československa za druhé světové války*,¹⁵⁶ *Budování*

¹⁴⁷ FILIP, Jan – FIDRMUC, Oldřich a kol., *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*, Praha 1948, s. 192.

¹⁴⁸ *tamtéž*, s. 5.

¹⁴⁹ *tamtéž*, s. 176.

¹⁵⁰ *tamtéž*, s. 177.

¹⁵¹ *tamtéž*, s. 178.

¹⁵² *tamtéž*, s. 159.

¹⁵³ *tamtéž*, s. 170.

¹⁵⁴ *tamtéž*, s. 184.

¹⁵⁵ *tamtéž*, s. 192.

¹⁵⁶ *tamtéž*, s. 209.

*lidově demokratického zřízení (slovanská politika národního státu)*¹⁵⁷ a *Smysl československých dějin*.¹⁵⁸

První zmíněná subkapitola je tvořena obsahem týkajícím se demokratizace společnosti, dělnické třídy a rozdělením kapitálu v Rakousku-Uhersku, kdy se úloha Tomáše Garriguea Masaryka nejvíce rozebírá v rámci subkapitol *Češi a Slováci za německo-maďarské nadvlády v říši rakousko-uherské* a *Snaha o vyrovnání s evropskou kulturou*. V rámci subkapitoly *Češi a Slováci za německo-maďarské nadvlády v říši rakousko-uherské* je Masaryk zmíněn především jako demokrat, podporovatel dělnictva a filozof a v rámci odstavce *Poměr ke křesťanství* i jako kritik institutu katolické církve. V první kapitole je pak nejvíce akcentován stereotyp ve spojitosti Masaryk – bojovník za pravdu, kdy je v celkem osmi odstavcích tematizována otázka jeho veřejné působnosti, která se přímo či nepřímo věnují Masarykovu úsilí v Říšské radě, přístupu k problematice rukopisům či případu Leopolda Hilsnera. Souhrnně je zde Masarykovi věnováno 16 odstavců.

Druhá kapitola *Zápas o československou samostatnost*¹⁵⁹ shrnuje Masarykovu zahraniční působnost a velmi důkladně popisuje jeho práci v zahraničí ve válečných letech 1914-1918 a vyzdvihuje jeho přínos v otázce československé nezávislosti či ruské problematice. Zde se Masaryk vyskytuje v subkapitolách *Češi a Slováci za první světové války (Masaryk, Štefánik, Beneš)*, *Budování demokratického státu*, *Mnichovská zrada*, *Boj o osvobození Československa za druhé světové války*, *Budování lidově demokratického zřízení* a *Smysl československých dějin*. V rámci druhé kapitoly je nejvíce zmíněn ve spojitosti prezident osvoboditel v osmi odstavcích, převážně v subkapitolách *Češi a Slováci za první světové války (Masaryk, Štefánik, Beneš)* a *Smysl československých dějin*. Celkově je zde Masarykova osoba zmíněna ve 14 odstavcích na 13 stranách.

Učebnice tedy pracuje s postavou Masaryka velmi výrazně a lze konstatovat, že právě jeho osobnost je centralizujícím prvkem pro tematizaci celých českých, respektive československých moderních dějin. Založení Československa

¹⁵⁷ FILIP, Jan – FIDRMUC, Oldřich a kol., *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*, Praha 1948, s. 214.

¹⁵⁸ *tamtéž*, s. 220.

¹⁵⁹ *tamtéž*, s. 179.

a jeho úloha zde hraničí s glorifikací osobnosti, přičemž kromě extrémního rozsahu, jenž je Masarykovi věnován, se v učebnice vyskytuje většina pozitivních obrazů masarykovského mýtu.

Tabulka 2 Znaký masarykovského mýtu – Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ano
2.	Masaryk – demokrat	Ano
3.	Masaryk – filozof	Ano
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ano
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ano
6.	Masaryk jako levicový politik	Ano
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ano
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ne

Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol (1950)

Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol byl vydán v Praze v roce 1950, učebnice je vhodná pro čtvrtou třídu středních škol a gymnázií.

Na prvních stranách učebnice je vyobrazen prezident republiky Klement Gottwald spolu s generálním tajemníkem SSSR Josifem Stalinem.¹⁶⁰ V úvodu se tato učebnice soustředí na rozvrh učiva ve školním roce a abstrakt k učené látce, poté se zabývá kapitalismem a jeho ukotvením v dějinách Severní Ameriky a Evropy v 18. a 19. století po francouzské revoluci, přičemž je tato kapitola rozčleněna do subkapitol věnujících se, jak francouzské revoluci, tak dopadům na ruský lid, dále pak napoleonským válkám a úpadku feudalismu a národnímu

¹⁶⁰ DĚDINA, Jan, *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950, s. 2–3.

obrození v Českých zemích. Věnována je zde pozornost též Karlu Marxovi a Fridrichu Engelsovi¹⁶¹ a revolučnímu roku 1848, české emancipaci v boji proti Rakousku a Ruským dějinám.

Další kapitola se v rámci novodobých dějin zaobírá úpadkem kapitalismu, potažmo imperialismem, kdy je zde zmíněna Internacionála, Pařížská komuna, jakož i dělnická hnutí napříč druhou polovinou 19. století spolu s imperialistickými prvky vedoucími k tzv. *Imperialistické válce*¹⁶² (tj. první světové válce). V této kapitole je věnován prostor hlavně Říjnové revoluci a Ruské občanské válce, především budování Sovětského svazu a ke konci kapitoly je zpracován český a slovenský odboj za první světové války. Poslední kapitola *Mezinárodní vývoj mezi dvěma válkami*¹⁶³ se zaměřuje na vznik Československa spolu se vznikem Komunistické strany Československa a tematizuje politické selhání pravicových stran a útlak dělnictva a nedostatečný boj za dělnictvo v hospodářské krizi. Poté jsou v rámci této kapitoly uvedena témata věnující se vzniku fašismu ve světě i v českých zemích a v neposlední řadě je zde rozebírán český odboj v zahraničí, především pak odboj komunistický.¹⁶⁴ Pozornost je věnována i poválečnému uspořádání Evropy a záměru udržet skrze sovětský blok světový mír. Učebnice též disponuje otázkami k opakování učiva, kdy se otázky především zaměřují na témata spojená s Ruskem, potažmo se Sovětským svazem a jsou zde uvedeny i zeměpisné otázky ohledně lokalizace měst na světové mapě, především těch sovětských.

Masaryk je v učebnici řešen minimálně. Zmíněn je v kapitole *Úpadek kapitalismu – imperialismus*¹⁶⁵ v subkapitole *Český a slovenský odboj za první světové války*, kdy je jmenován ve spojitosti se zahraničním odbojem pouze jako podporovatel československé samostatnosti na straně se Štefánikem.¹⁶⁶ Oproti tomu daleko větší měrou je zde zastoupeno dělnické působení a vliv na události v říjnu a listopadu 1918. Poté je Masaryk zmíněn v rámci otázky restrukturalizace

¹⁶¹ DĚDINA, Jan, *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950, s. 39.

¹⁶² *tamtéž*, s. 81.

¹⁶³ *tamtéž*, s. 106.

¹⁶⁴ *tamtéž*, s. 150,

¹⁶⁵ *tamtéž*, s. 74.

¹⁶⁶ *tamtéž*, s. 99.

Rakouska na spolkový stát.¹⁶⁷ V kapitole *Mezinárodní vývoj mezi dvěma válkami* a v subkapitolách *Boj o moc v Československu a vznik KSČ* není Masaryk vůbec zmíněn jako prezident republiky, je zde řešena pouze první vláda Vlastimila Tusara a odtržení radikálního křídla československé demokracie a vytvoření Komunistické strany Československa hájící zájmy dělníků.¹⁶⁸ Subkapitola *Boj pracujícího lidu v době hospodářské krise* se sice věnuje politickému uspořádání Československé republiky, avšak i v rámci této subkapitoly je prioritně zmíněna stávka v Duchcově a incident s policií, během něhož došlo k zavraždění několika dělníků.¹⁶⁹ Je přitom zajímavé, že učebnice svaluje vinu na vládu Františka Udržela, nikoli na Masaryka, protože zde není vyličen obraz Masaryka jako vraha dělníků a jediná zmínka o něm je ve spojitosti s jeho odstoupením z postu prezidenta republiky v roce 1935.

Výskyt témat, která by se týkala Masarykově vědecké práci či jeho zapojení do veřejného dění, je v této učebnici minimální, neboť témata jsou obecně kolektivisticky zaměřena na dělnická hnutí, Sovětský svaz, jeho vznik a útisk ruského a českého lidu buržoazními monarchiemi. V souhrnu se zde de facto neobjevil žádný z vytipovaných obrazů masarykovského mýtu, čímž lze doložit, že namísto ostrého budování negativního obrazu Masarykovy osobnosti byla v dané době 50. let a vrcholícího stalinismu preferována ignorace vyzdvihování Masarykových individuálních aktivit, což silně kontrastuje s předchozím obdobím, respektive předchozí zkoumanou učebnicí, jež byla vydána pár dní před únorovým převratem 1948.

¹⁶⁷ DĚDINA, Jan, *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950, s. 99.

¹⁶⁸ *tamtéž*, s. 112.

¹⁶⁹ *tamtéž*, s. 115.

Tabulka 3 Znaký masarykovského mýtu – Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ne
3.	Masaryk – filozof	Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ne
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ne

3.3.4 Masarykovský mýtus v učebnicích 60. a 70. let 20. století

Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy (1960)

Učebnice Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy byla vydána roku 1960 v Praze Státním pedagogickým nakladatelstvím. Tato učebnice byla určena pro osmileté střední školy.

Učebnice se věnuje všem historickým obdobím a je tak rozdělena na kapitoly *Dějiny pravěku a novověku*, kdy je kladen důraz na členění společnosti a antické dějiny. Kapitola *Dějiny středověku* pojednává o prvních feudálních státech, věnuje se tématům křížových výprav a řeší husitské hnutí a pozdní feudalismus do třicetileté války. V kapitole *Dějiny novověku* se učebnice věnuje počátkům kapitalismu ve světě, anglické a francouzské revoluci, jimž je přidán přídomek buržoazní,¹⁷⁰ a především se zabývá revoluční tematikou roku 1848 a dopadu na společnost spolu s rozvojem komunistické ideologie. V té souvislosti

¹⁷⁰ VARCL, Ladislav, *Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy*, Praha 1960, s. 149

je zde věnováno i mnoho odstavců rozvoji dělnických hnutí a české politice v rámci Rakouska, dále rozvoji kapitalismu u nás i na Slovensku. Kapitola je zakončena subkapitolami, které se věnují imperialismu a první světové válce.

Poslední kapitola *Dějiny doby nejnovější* se věnuje Velké říjnové revoluci a převládá velká část kapitol, věnujících se sovětským dějinám spojených s budováním sovětského hospodářství, kulturou či průmyslem a zemědělstvím spolu s právním uspořádáním Sovětského svazu.¹⁷¹ V rámci této kapitoly je logicky zmíněn i vznik Československé republiky a dopad Velké říjnové revoluce na vznik Československa spolu s meziválečným vývojem a dopadem hospodářské krize, v neposlední řadě i druhoválečný vývoj za Protektorátu. Témata se věnují jak světovým dějinám, tak dějinám českých zemí a v kapitole *Dějiny doby nejnovější* je dán velký prostor tématům týkající se dělnickým hnutím, Rusku, Sovětskému svazu, Říjnové revoluci a budování socialismu a pětiletok v SSSR. Text je doplněn obrazovou dokumentací (mapami, fotografiemi a obrazy).

Tato učebnice má silné nedostatky, a to jak obsahového, tak formálního rázu. Učebnice jako taková má sice na konci souhrnný obsah kapitol, které však nekorespondují s reálnou pozicí kapitol na daných stranách, kdy jsou pozice kapitol na stranách posunuty o několik stran. Dále ve dvou různých výtiscích, které byly pro tuto analýzu použity, chybělo 34 klíčových stran, kde se měly nacházet subkapitoly věnující se první světové válce a vzniku Československa a meziválečnému vývoji, kde mohl být řešen právě i T. G. Masaryk. S ohledem na prozkoumání dvou různých výtisků téže učebnice se stejným problémem lze jen stěží stanovit, zda se jednalo o systémové selhání celé učebnicové řady, anebo o ojedinělý defekt několika kusů vydání, na něž bylo při analýze naraženo – v každém případě nelze získané závěry z analýzy této učebnice považovat oproti ostatním zkoumaným učebnicím za jednoznačně validní a spolehlivé.

Masaryk je zde, nejspíše i díky absenci klíčových stran pro analýzu, zmíněn pouze ve spojitosti s jeho zvolením za prezidenta Národním shromážděním v roce 1918 v subkapitole *Vliv Říjnové revoluce na národně osvobozovací boj, Vznik ČSR*.

¹⁷¹ VARCL, Ladislav, *Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy*, Praha 1960, s. 227–309.

V kapitole *Budování a rozkvět sovětského svazu* je v rámci subkapitol *Světová hospodářská krize a nástup fašismu*, *Průběh hospodářské krize v ČSR* v odstavci *Boj KSČ za práva pracujících* zmíněna Duchcovská stávka, avšak jen v tom smyslu, že byla vládou brutálně potlačena,¹⁷² není zde zmíněn obraz Masaryk jako vrah dělníků. *Boj na obranu republiky proti fašismu* je poslední subkapitola, ve které je Masaryk zmíněn pouze ve spojitosti s jeho odstoupením z funkce prezidenta republiky. Jinak zde opět není vystopovatelný žádný z obrazů masarykovského mýtu.

Tabulka 4 Znaký masarykovského mýtu – Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ne
3.	Masaryk – filozof	Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ne
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ne

Dějepis II: Světové dějiny v epoše kapitalismu (1975)

Učební text *Dějepis II* (Čapek V.) byl vydán v Praze v roce 1975, učebnice byla prezentována jako vhodná pro třetí ročníky středních odborných škol a gymnázií.

Učebnice se zprvu věnuje kapitalismu jako takovému, charakteristice, dělení a jeho dopadu na jednotlivé složky systému – zemědělství, obchod, doprava,

¹⁷² VARCL, Ladislav, *Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy*, Praha 1960, s. 276–277.

finančnictví atd. v jeho počátcích. Dále je zde zmíněno období tzv. klasického kapitalismu, tedy od počátku průmyslové revoluce, přes buržoazní revoluce až k dopadům na kulturu, dělnickou třídu (v Evropě), a na země mimo Evropu až po samotný vznik socialismu. Poslední část učebnice řeší téma monopolistického kapitalismu, zabývá se především imperialismem jako tzv. posledním stádiem kapitalismu¹⁷³ – mezinárodní politikou a kulturou v tomto období, důraz je zde kladen i na české země na počátku imperialismu a v první světové válce.

T. G. Masaryk nebyl v této učebnici nikde explicitně zmíněn, díky čemuž lze konstatovat, že v dějepisném učebnicovém diskurzu 70. let nenastala oproti 50., ale ani 60. letem v otázce reflexe Masarykovy veřejné působnosti žádná zásadní změna, neboť masarykovská témata, respektive Masarykova úloha v moderních českých a československých dějinách byla systematicky přehlížena a nikoli otevřeně očerňována či negována.

Tabulka 5 Znaký masarykovského mýtu – DĚJEPIS II: Světové dějiny v epoše kapitalismu

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ne
3.	Masaryk – filozof	Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ne
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ne

¹⁷³ ČAPEK, Vratislav, *DĚJEPIS II: Světové dějiny v epoše kapitalismu*, Praha 1975, s. 144.

Dějepis III: Nástup socialistického řádu a rozklad řádu kapitalistického, všeobecná krize kapitalismu (1980)

Učebnice Dějepis III (Dohnal M.) sloužila jako studijní materiál ve čtvrtých ročnících středních odborných škol a gymnázií, byla vydána v Praze v roce 1980.

Na úvod se učebnice zaměřuje na krizi kapitalismu, vítězství Velké říjnové socialistické revoluce a důsledky první světové války (proměna mapy Evropy).

Počáteční kapitoly jsou věnovány VŘSR – průběhu, významu, ohlasům, vzniku prvního socialistického státu a šíření socialismu do střední Evropy.¹⁷⁴ Dále je zde popisováno období mezi válkami s důrazem na formování fašismu a nacismu, především pak nástup Hitlera k moci. V učebnici jsou věnovány kapitoly i druhé světové válce (především informace o východní frontě), období po válce (tzv. vítězný únor v ČSR,¹⁷⁵ upevňování socialismu ve světě). Učebnice velmi zdůrazňuje ruské/sovětské dějiny, které líčí ve velice progresivním a pozitivním světle.

Masaryk je v učebnici uveden pouze v kontextu prvních prezidentských voleb v ČSR, pro jeho styky s vůdci imperialistických říší (subkapitola *První Československá vláda*).¹⁷⁶ Spojován je zde i se zakročením proti dělnickým stávkám v Mostě, Praze a Vráblích (subkapitola *Porážka stávků*).¹⁷⁷ Oproti předchozím učebnicím v 60. a 70. let, jež byly zahrnuty do analýzy, tato učebnice operuje s negativním stereotypem Masaryka jako „přísluhovače západních imperialistů“, respektive „nepřítele dělnictva“, i v tomto případě je však vykreslování jeho obrazu velmi omezené a kusé.

¹⁷⁴ DOHHNAL, Miloň, *Dějepis III: Nástup socialistického řádu a rozklad řádu kapitalistického, všeobecná krize kapitalismu*, Praha 1980. s. 7–64.

¹⁷⁵ *tamtéž*, s. 120.

¹⁷⁶ *tamtéž*, s. 29

¹⁷⁷ *tamtéž*, s. 35.

Tabulka 6 Znaky masarykovského mýtu – DĚJEPIS III: Nástup socialistického řádu a rozklad řádu kapitalistického, všeobecní krize kapitalismu

	Znaky masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ne
3.	Masaryk – filozof	Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ne
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ano
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ne

3.3.5 Masarykovský mýtus v demokratickém prostředí po roce 1989

Dějiny 20. století: učebnice pro střední školy (1995)

Učebnice *Dějiny 20. století* byla vydána v roce 1995. Vhodná je pro 4. ročník středních odborných škol a gymnázií.

Učebnice se zaměřuje převážně na světové dějiny, vývoj Československa v tomto období je zde zmíněn minimálně, spíše jen okrajové informace. Text je doplněn mapami, které jsou velmi orientační (nepříliš přesné), dále zde jsou fotografie, karikatury, grafy.

Tomáš Garrigue Masaryk není v publikaci poněkud překvapivě nikde zmíněn. Lze se domnívat, že pro tehdejší autory této učebnice bylo podstatnější zachytit globální dějiny na úkor těch československých, respektive z větší části komunistických.

Tabulka 7 Znaký masarykovského mýtu – Dějiny 20. století: učebnice pro střední školy

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ne
3.	Masaryk – filozof	Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ne
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ne

Dějepis pro gymnázia a střední školy (2005)

Učebnice je vhodná pro střední odborné školy a gymnázia, konkrétně do čtvrtých ročníků. Vydána byla v roce 2005 státním pedagogickým nakladatelstvím (SPN) v Praze.

Kniha je rozdělena do čtyř hlavních kapitol – meziválečné období, druhá světová válka, Evropa a svět po roce 1945, rozdělený svět (od totality k obnově demokracie). Text je členěn do dvou forem – základní a rozšiřující, součástí jsou různé mapy, fotografie, karikatury a grafy. Na konci učebnice se nachází i jmenný rejstřík.

Masaryk je v učebnici vyobrazován hlavně jako velmi silná až autoritativní osobnost československé politické scény první poloviny 20. století (subkapitoly *Politický život v ČSR, Koaliční vlády, Ústava*)¹⁷⁸. Jeho jméno je také spojováno s „humanitní demokracií“ (Masarykova humanitní demokracie), přičemž podle textu učebnice se jednalo o jakousi politicko-filozofickou teorii demokracie, kterou

¹⁷⁸ KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*, Praha 2005, s. 17.

T. G. Masaryk zastával a hájil (subkapitola *Společnost v novém státě*)¹⁷⁹. To, že byl Masaryk výraznou politickou i morální osobností, dokazuje i skutečnost, že měl „roli“ sjednocující autority – svými dovednostmi a zkušenostmi mnohonásobně převyšoval československou politickou scénu (subkapitola *Dělbá moci*)¹⁸⁰.

Tabulka 8 Znaky masarykovského mýtu – Dějepis pro gymnázia a střední školy

	Znaky masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ne
2.	Masaryk – demokrat	Ano
3.	Masaryk – filozof	Ano
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ano
5.	Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ano

Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvních desetiletí 21. století (2014)

Další dějepisná učebnice, která byla v práci v kontextu polistopadové éry analyzována, je *Moderní dějiny pro střední školy*, konkrétně pro 4. ročník. Učebnice byla vydána v roce 2014 nakladatelstvím DIDAKTIS.

Učebnice zahrnuje témata od první světové války přes meziválečné období, druhou světovou válku, studenou válku až po nejnovější dějiny, přibližně do roku 2002. Texty jsou doplněny mapami, fotografiemi, karikaturami atd. Učebnice ještě navíc obsahuje historickou čítanku, ve které je například znění Mnichovské

¹⁷⁹ KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*, Praha 2005, s. 19.

¹⁸⁰ *tamtéž*, s. 20.

dohody, Pakt Molotov-Ribbentrop, projev W. Churchilla ve Fultonu nebo třeba tzv. Zvací dopis.

Masaryk je v učebnici zmiňován už před zvolením do prezidentského úřadu, kvůli jeho zásluhám vedoucím ke vzniku Československé republiky (subkapitoly *Protirakouský odboj, Vznik Československa*¹⁸¹). Vyobrazován je zde ve sporu „o smyslu českých dějin“, ve kterém dle učebnice hájil princip humanity, tedy že prostředkem k dosažení cílů je reforma, ne revoluce.¹⁸² T. G. Masaryk byl dle textu velmi výraznou osobností, což mělo dokazovat i jeho chování – využíval postavení i váhy osobnosti k prosazování svých politických cílů (subkapitola *Váha Masarykovy osobnosti*)¹⁸³. Naposledy je v této učebnici zmíněn jako „prezident Osvoboditel“, který 14. 9. 1937 umírá (kapitola *Zánik první republiky*)¹⁸⁴.

Tabulka 9 Znaký masarykovského mýtu – *Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvních desetiletí 21. století*

	Znaký masarykovského mýtu	Ano/Ne
1.	Masaryk jako prezident osvoboditel	Ano
2.	Masaryk – demokrat	Ano
3.	Masaryk – filozof	Ne
4.	Masaryk – bojovník za pravdu	Ne
5.	Masaryk jako zapřisáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska	Ne
6.	Masaryk jako levicový politik	Ne
7.	Masaryk jako sluha pravicové buržoazie a vrah dělníků	Ne
8.	Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty	Ne
9.	Masaryk jako autoritativní osobnost	Ano

¹⁸¹ ČURDA, Jan a kol., *Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*, Brno 2014, s. 29.

¹⁸² *tamtéž*, s. 32.

¹⁸³ *tamtéž*, s. 46.

¹⁸⁴ *tamtéž*, s. 66.

3.4 Výsledky analýzy učebnic

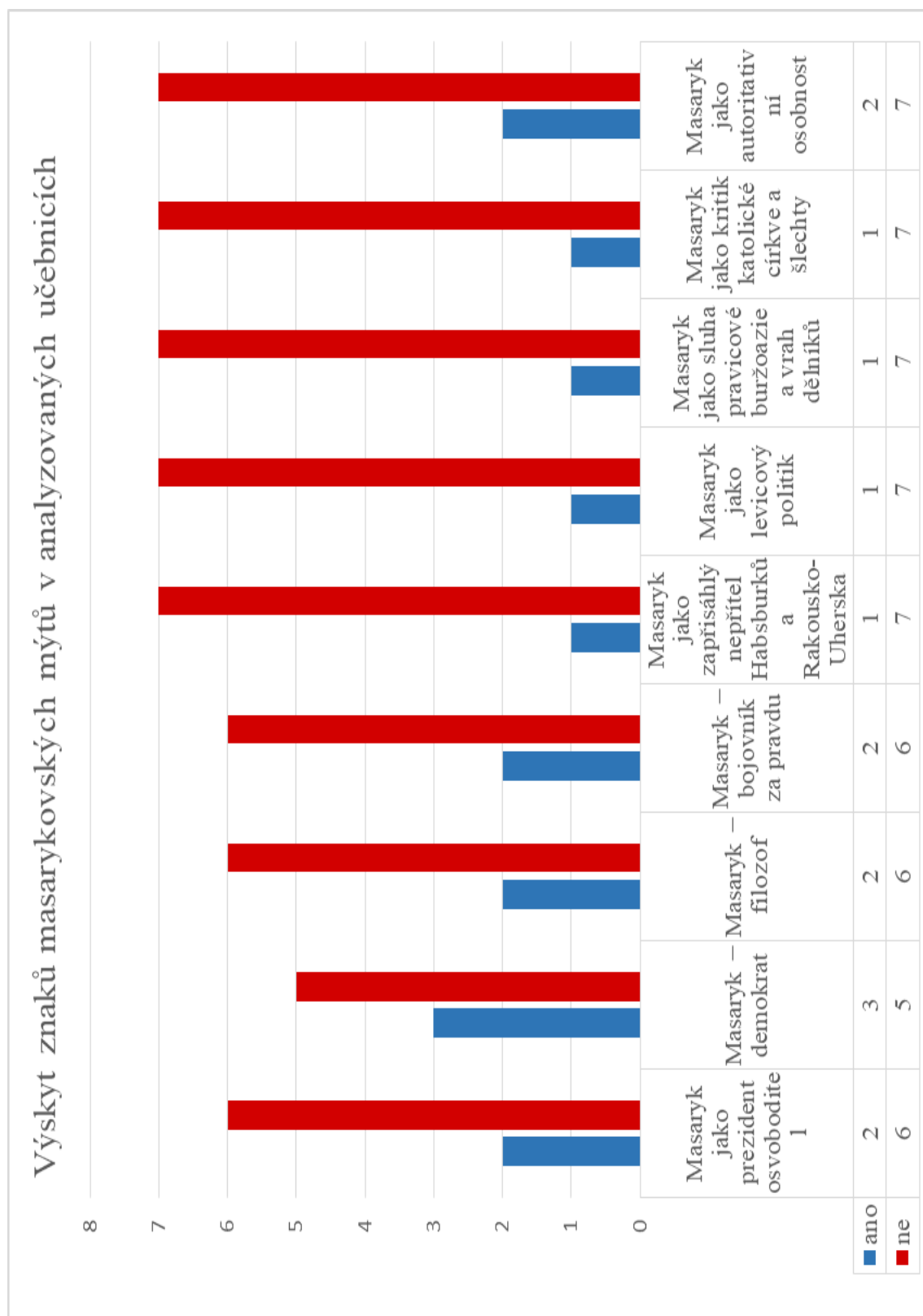
Ve světle výsledků získaných v rámci analýzy vzorku dějepisných učebnic lze konstatovat, že nejvíce pozitivních prvků mýtu se vyskytovalo v učebnici *Dějepis pro gymnázia a střední školy* vydané v roce 1948, která s osobou Tomáše Garriguea Masaryka pracovala velmi často, a ve které je jeho úloha zmiňována velmi majoritně a disproportčně oproti jiným historickým osobnostem i skutečnostem. Značná část učebnice, která se věnuje 20. století, se zaměřuje na Masaryka a jeho pohled na politiku, filozofii, demokracii a reakci na zahraniční dění.

Opakem tohoto jevu je analýza dějepisných učebnic z komunistické éry, které dle předpokládaných tezí mohly v souladu s dobovým politickým diskurzem pracovat s obrazem Masaryka jako vrahem dělníků, sluhou buržoazie, autoritářem. Ve většině učebnic je však Masaryk zmíněn jen okrajově či je dokonce z učebního textu zcela vynechán. Důvodem pro vynechání jakékoli reflexe Masarykovy osobnosti může být snaha o zpochybnění jeho historické úlohy v moderních československých dějinách ve školních osnovách, respektive o osekání této úlohy na nezbytné minimum, poněvadž v dozvucích První republiky a obnovené poválečné Třetí republiky Masarykův silný pozitivní obraz ve společnosti stále rezonoval. Komunistická garnitura přitom nemohla, respektive nechtěla dávat prostor pro ideje demokracie a svobody, které byly s tímto mýtem spojeny a budovány, a tudíž byl i v učebnicích Masarykův obraz evidentně záměrně vynecháván a nebyl s ním v podstatě vůbec spojen žádný ze stanovených stereotypů, neboť taktika ignorace a zamlčování mohla působit efektivněji než úsilí o explicitní stigmatizaci, jež by Masarykovo jméno zbytečně připomínala a vyvolávala – byť negativně. Zároveň učebnice z tohoto období v sobě obsahují mnohem větší důraz na dějiny Sovětského svazu v nepoměru k těm československým a vzniku Komunistické strany Československa a jejímu působení na dělnictvo (jemuž je dáváno mnohem více prostoru než jakýmkoli jiným institucionálním či individuálním vlivům na historické dění).

V polistopadových učebnicích se Masarykův obraz pochopitelně proměňuje v reakci na demokratickou proměnu společnosti po roce 1989. Ve většině zanalyzovaných učebnic z tohoto období dominuje vyobrazení Masaryka jako prezidenta osvoboditele a demokrata, což představuje zajímavý rozměr jeho obrazu spolu se zmiňováním Masaryka jako silné autoritativní osobnosti. V rámci tohoto obrazu je třeba nicméně připomenout, že autoritativnost Masarykova charakteru není v učebnicích líčena negativně, ale je prezentována spíše jako charakteristický rys jeho osobnosti, který mu umožňoval stavět se proti proudu a bojovat za ideály. Zároveň tyto učebnice opět zmiňují zahraniční působnost během první světové války, což je ostrý kontrast oproti učebnicím z let 1950 – 1980, které tuto éru zcela přehlížejí. Učebnice po roce 1989 jsou ovšem oproti učebnici z roku 1948 více strážlivé a objektivní, neboť v učebnici ze Třetí republiky je Masarykova historická úloha líčena až jako nadstandardní, respektive zbytečně adorační. Oproti tomu v učebnicích po roce 1989 je kladen důraz i na tuzemský odboj a působení zahraničních velmocí a nikoli jen na zásluhy Masarykova přínosu.

Na základě provedeného výzkumu je patrné, že Masarykovo dědictví v českém vzdělávacím prostředí nebylo v průběhu 20. století zachycováno konzistentně ani zcela reflektovaně, ačkoliv přítomnost masarykovského mýtu je s ohledem na diskurz Třetí republiky a české demokratické společnosti po roce 1989 znatelná. Emoční zabarvení a subjektivní popis některých kapitol v učebnicích lze velmi dobře pozorovat a v rámci toho, pak lze znatelně poznat ideologickou transformaci z demokratické ideologie ovlivněné masarykismem směrem k ideologii komunistické, kdy většina pasáží věnovaných Masarykovi je obměněna učivem o Sovětském svazu a kde je zase kladen důraz na učivo spjaté s marxismem-leninismem. Výzkum tak mohl ukázat též i ideologické zpracování učiva, ze strany demokraticky zaměřených proudů před únorem 1948 a po něm, což je v obou případech nepřipustné s ohledem na moderní zpracování učebnic dějepisu. Ty by se měly opírat o faktografický a vědecky podložený základ a do jejich tvorby by neměl vstupovat nebezpečný prvek explicitní ideologizace dějin.

Veškeré zmíněné informace jsou shrnuty v grafu na konci této kapitoly.

Graf 1 Výskyt znaků masarykovského mýtu v analyzovaných učebnicích

Závěr

Cílem této práce bylo zmapování přítomnosti a vývoje forem tzv. masarykovského mýtu v českém vzdělávacím diskurzu od druhé poloviny 20. století do současnosti, přičemž hlavní zvolenou metodou pro tento záměr byla analýza učebních textů, vybraných za tímto účelem s ohledem na měnící se politicko-ideologicko-kulturní kontext vývoje československé a české společnosti ve sledovaném období. V té souvislosti byly formulovány klíčové badatelské otázky: 1) Jaký vliv měly politické, sociální a případně kulturní faktory na proměnu Masarykova „mýtu“ v československém prostředí v průběhu různých klíčových epoch 20. století?; 2) Jak se projevoval obraz prezidenta Masaryka v učebnicích dějepisu napříč dějinnými epochami Československé a České republiky?

Hlavním cílem této práce bylo analyzovat glorifikaci a reflexi Tomáše Garriguea Masaryka v českém vzdělávacím prostředí. Tato analýza se zaměřovala na otázky týkající se politických, sociálních a kulturních faktorů, které ovlivňovaly proměnu masarykovského "mýtu" v československém prostředí během klíčových epoch 20. století. Dále byla zkoumána přítomnost Masaryka v učebnicích dějepisu a jeho vývoj v současném českém veřejném prostoru.

Pro realizaci zvoleného záměru a identifikaci hlavních teoretických východisek (teorie narativizace, mytologie s přihlédnutím k československému prostředí, metodologie analýzy učebnic) byly nejprve vytipovány a charakterizovány základní milníky Masarykovy veřejné a politické kariéry, jejichž sledování bylo akcentováno v případě zmiňované analýzy učebních textů. Za klíčový a pro realizaci záměru nezbytný nástroj je třeba považovat identifikaci hlavních vzorců vývoje tzv. masarykovského mýtu ve 20. století, tedy představení stěžejních tendencí, jimiž byl obraz Masaryka konstruován v odlišných epochách a režimech (První republika, Třetí republika, komunistická éra, demokratická ČR), přičemž na základě těchto konstrukcí bylo formulováno celkem 9 stereotypních obrazů, jež byly následně hledány, respektive identifikovány v hlavní analytické části práce, tj. v analýze učebních textů 1948–2014. Konkrétně se jednalo o identifikaci těchto stereotypů: 1) Masaryk jako „prezident osvoboditel“, 2)

Masaryk – demokrat, 3) Masaryk – filozof, 4) Masaryk – bojovník za pravdu, 5) Masaryk jako zapřísáhlý nepřítel Habsburků a Rakousko-Uherska, 6) Masaryk jako levicový politik, 7) Masaryk jako „sluha pravicové buržoazie“ a „vrah dělníků“, 8) Masaryk jako kritik katolické církve a šlechty, 9) Masaryk jako autoritativní osobnost.

Pro analýzu učebních textů bylo vybráno celkem 8 učebnic ze 3 různých sledovaných období (A) éra konce 40. let a začínajícího stalinismu, B) éra 60. let a normalizace, C) éra demokratické České republiky. Po důkladném zkoumání Masarykova dědictví v kontextu historické paměti a národního narativu lze konstatovat, že některé z analyzovaných učebnic, které byly využity v rámci provedené analýzy na podporu ověření masarykovského mýtu, vykazují subjektivitu ve svém zpracování témat, které v sobě mohou obsahovat postavu Tomáše Garriguea Masaryka. Důkladná analýza jednotlivých učebních textů prokázala, že nejvýraznější výskyt stereotypizace Masaryka do jednotlivých mytologizovaných obrazů se projevuje v učebnici z tzv. Třetí republiky z roku 1948, jež historické roli T. G. Masaryka věnuje nadměrnou pozornost a uchyluje se k řadě adoračních frází. Z 9 sledovaných stereotypů se zde vyskytuje 7, jež jsou všechny navíc prezentovány jako pozitivní (tj. např. i kontroverzní averze vůči církvi a šlechtě je zde kvitována kladně), chybí zde pochopitelně kritické obrazy Masaryka jako nepřítele dělnictva, spojence buržoazie a autoritativní osobnosti. V kontextu učebnic vydávaných v letech 1950–1980 nebyly nalezeny žádné zásadní difference ve způsobech prezentace činnosti Masaryka, neboť ta je ve všech učebnicích systematicky přehlížena, opomíjena či alespoň upozaďována. V důsledku toho se až na několik výjimek stereotypy masarykovského mýtu (ani ty negativní) v socialistických učebnicích nevyskytují, což lze vysvětlit jako záměrnou taktiku oslabování mýtu jeho zamlčováním a nikoli přímou negací. V učebnicích vydaných po roce 1989 se prostor pro Masarykovu „dějinnou úlohu“ navrácí, avšak v mnohem menší míře, než by mohlo být očekáváno, respektive ve srovnání s učebnicí z roku 1948. Osobnost Masaryka je zde líčena víceméně vyváženě s občasným výskytem jak pozitivních, tak částečně i diskutabilních stereotypů (silná autoritativní osobnost). V žádném případě však nelze hovořit

o otevřené adoraci, navíc počet vět a stran věnovaných Masarykovi není nikterak přehnaný, což lze vysvětlit jak určitým slábnutím otevřené adorace a mytologizace Masaryka v pluralitních poměrech demokratické společnosti po roce 1989, tak proměnou charakteru a smyslu moderního dějepisného vzdělávání, kde jména a činy „velkých osobností“ ustupují do pozadí oproti otázkám dlouhodobých procesů, souvislostí a interpretací. Jestliže tak socialistické učebnice 1950–1980 nahradily individualistický diskurz Masaryka jako výjimečné historické postavy kolektivistickým diskurzem neosobních dějinných sil a pohybů, neznamenal rok 1989 automatický návrat k dějepisu jako činům „velkých mužů“, ale spíše rehabilitaci masarykovských zásluh v celkovém kontextu moderních československých a českých dějin.

Ačkoliv se tak reflexe a přítomnost masarykovského mýtu v českém vzdělávacím diskurzu zdá býti stále přítomna i s odstupem času, mýtus jako takový ve společnosti částečně ztrácí na své síle a opodstatnění, poněvadž ideje demokracie a svobody nejsou spojeny s konkrétní osobou, ale jsou součástí občanských kompetencí, které v sobě obsahují demokratickou výchovu.

Závěrem lze konstatovat, že studie masarykovského mýtu a jeho přítomnosti v českém vzdělávacím prostředí je důležitým příspěvkem k pochopení historické paměti, formování národní identity a reflexi kolektivní minulosti. Zároveň je nutno podotknout, že mýtus jako takový sice zcela nevymizel, ale jeho prvky občas rezonují v českém prostředí kupříkladu ve spojitosti s volbou prezidenta české republiky.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny

ČAPEK, Vratislav, *DĚJEPIS II: Světové dějiny v epoše kapitalismu*, Praha 1975.

ČURDA, Jan a kol., *Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvního desetiletí 21. století*, Brno 2014.

DĚDINA, Jan, *Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol*, Praha 1950.

DOHHNAL, Miloň, *Dějepis III: Nástup socialistického řádu a rozklad řádu kapitalistického, všeobecní krize kapitalismu*, Praha 1980.

FILIP, Jan – FIDRMUC, Oldřich a kol., *Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol*, Praha 1948.

KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan, *Dějepis pro gymnázia a střední školy*, Praha 2005.

KUKLÍK, Jan – KUKLÍK, Jan, *Dějiny 20. století: učebnice pro střední školy*, Praha 1995.

VARCL, Ladislav, *Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy*, Praha 1960.

Vojenský historický archiv, fond ČSNR, k. 44, inv.č. 5089.

Vojenský historický ústav Praha, fond ČSNR v Paříži, inv.č. 5147, karton 45.

Zákon č. 50/1919 Sb. zákon a nařízení státu československého, kterým se zřizuje druhá česká universita, 5. 2. 1919.

Zákon č. 121/1920 Sb., kterým se uvozuje Ústavní listina Československé republiky, Hlava třetí, Ústavní listina Československé republiky, 29. 2. 1920.

Zákon č. 22/1930 Sb., o zásluhách T. G. Masaryka, 26. 2. 1930.

Odborná literatura

- BĚLIČOVÁ, Milena – STEHLÍK, Michal – HEROLDOVÁ, Kateřina (ed.), *Fenomén Masaryk = Masaryk as a Phenomenon*, Praha 2017.
- BĚLINA, Pavel a kol., *Dějiny země Koruny české. II., - Od nástupu osvětlenství po naši dobu - II*, Praha 1992.
- BLAŽEK, Petr, *Duchovní střed Evropy - dějiny Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí 1650 -2020*, Praha 2020.
- BONĚK, Jan – Tomáš BONĚK, *Praha esoterická. České korunovační klenoty: neznámá historie, skrytá poselství, zapomenuté symboly*, Praha 2006.
- BUCHVALDEK, Miroslav a kol., *Československé dějiny v datech. 2. vyd.*, Praha 1987.
- BŮŽEK, Václav, *Úvod do studia historie*, České Budějovice 1994.
- CLARK, Christopher, *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*, Praha 2019.
- ČAPEK, Karel, *Hovory s T. G. Masarykem*, Praha 1946.
- ČAPEK, Vratislav, *Národní a evropské vědomí školní mládeže*, Praha 2001.
- ČAPKA, František, *Zrod ČSR v datech a událostech*, Brno 1998.
- ČERNÝ, Bohumil, *Vražda v Polné*, Praha 1968.
- DEJMEK, Jindřich a kol., *Československo: dějiny státu*, Praha 2018.
- DOUBEK, Vratislav, *T. G. Masaryk a česká slovanská politika 1882-1910*, Praha 1999.
- ECKEL, Jan, *Narrativizations of the Past: The Theoretical Debate and the Example of the Weimar Republic*, in: *Nationalizing the Past Historians as Nation Builders in Modern Europe*, 2010.

EHRENBERGER, Tomáš, *Husův svátek jako příčina diplomatického konfliktu mezi Československem a Vatikánem*, Dějiny a současnost: kulturně historická revue, 24, Praha 2002.

EMMERT, František, *Tomáš Garrigue Masaryk: prezident a myslitel*, Brno 2017.

FASORA, Lukáš – KVĚTOVÁ, Miroslava – LEIN, Richard a kol., *Demokratická monarchie, nedemokratická republika? Kontinuity a zlomy mezi monarchií a republikou ve střední Evropě*, Praha 2021.

FAY, Sidney Bradshaw, *The Origins of the World War 2*, New York 1930.

FIALA, Jiří a kol., *Univerzita v Olomouci (1573–2009)*, Olomouc 2009.

FIALA, Zdeněk – OTRUBA, Mojmír, *Rukopisy královédvorský a zelenohorský: dnešní stav poznání*, Praha 1969.

GALANDAUER, Jan a kol., *Vznik Československa 1918*, Praha 1994.

GALANDAUER, Jan a kol., *Vznik Československé republiky 1918*, Praha 1988.

HÁLEK, Jan – MOSKOVIC, Boris, *Fenomén Maffie: český (domácí) protirakouský odboj v proměnách 20. století*, Praha 2020.

HARNA, Josef – FIŠER, Rudolf, *Dějiny českých zemí, díl druhý*, Praha 1998.

HARTMANN-SCHMITT, Eva, *Thomas G. Masaryk's Realism: Origins of a Czech Political Concept*, Mnichov 1984.

HAVRÁNEK, Jan, *Dějiny Univerzity Karlovy III. (1802–1918)*, Praha 1995.

HERBEN, Jan, *T. G. Masaryk*, Praha 1947.

HLAVAČKA, Milan a kol., *České země v 19. století: proměny společnosti v moderní době*, Praha 2016.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan, *Dějiny správy v českých zemích: Od počátku státu po současnost*, Praha 2007.

JEDIN, Hubert, *Malé dějiny koncilů*, Praha 1990.

KLIMEK, Antonín, *Boj o hrad*, Praha 1996.

- KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIII. 1918-1929*, Praha 2000.
- KLIMEK, Antonín, *Velké dějiny zemí Koruny české XIV. 1929-1938*, Praha 2002.
- KOVTUN, Jiří a kol., *Cesta a odkaz T. G. Masaryka*, Praha 2002.
- KOVTUN, Jiří, *Tajuplná vražda - Případ Leopolda Hilsnera*, Praha 1994.
- LABISCHOVÁ, Denisa – GRACOVÁ, Blažena, *Průručka ke studiu didaktiky dějepisu*, Ostrava 2009.
- LIŠKA, Vladimír, *Tomáš Garrigue Masaryk: Známý i neznámý*, Praha 2017.
- MACHOVEC, Milan, *Tomáš G. Masaryk*, Praha 1968.
- MALÍNSKÁ, Jana, *Programy Masarykových politických stran: Česká strana lidová a Česká strana pokroková: texty z let 1900-1912*, Praha 2019.
- MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel, *Politické strany I. Díl: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004*, Brno 2005.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Cesta demokracie. část I, Projevy - články - rozhovory (1918-1920)*, Praha 2003.
- MASARYK GARRIGUE, Tomáš, *Nová Evropa: stanovisko slovanské*, Praha 1920.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Nutnost revidovati proces polenský*, Praha 1899.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Postavení ženy v rodině a veřejném životě*, Chicago 1907.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, „*Příspěvky k aesthetickému rozboru RKho a RZho*, in: Athenaeum, č. 3, Praha 1886.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Spisy: Z bojů o rukopisy*, Praha 2004.
- MASARYK, Tomáš Garrigue, *Světová revoluce za války a ve válce 1914–1918*, Praha 1936.
- MENTZLOVÁ, Dana – NESMĚRÁK, Karel, *RKZ dodnes nepoznané*, Praha 2017.

- NÁLEVKA, Vladimír, *Světová politika ve 20. století I.*, Praha 2000.
- NEČÁSEK, František – PACHTA, Jan – RAISOVÁ, Eva, *Dokumenty o protilidové a protinárodní politice T. G. Masaryka*, Praha 1953.
- NOVÝ, Lubomír, *Filosof T. G. Masaryk: Problémové skici*, Brno 1994.
- OLIVOVÁ, Věra, *Dějiny první republiky*, Praha 2000.
- OPAT, Jaroslav, *Filozof a politik T. G. Masaryk 1882–1893*, Praha 1990.
- OPAT, Jaroslav, *Průvodce životem a dílem TGM: česká otázka včera a dnes*, Praha 2003.
- OPAT, Jaroslav, *T. G. Masaryk – Evropan světoobčan*, Praha 1999.
- PACNER, Karel, *Osudové okamžiky Československa*, Praha 2012.
- PARKAN, František, *Didaktika dějepisu*, Praha 2014.
- PICHLÍK, Karel, *Bez legend: zahraniční odboj 1914-1918: zápas o československý program*, Praha 1991.
- POLÁK, Stanislav, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 1990.
- PRECLÍK, Vratislav, *K počátku rukopisných bojů*, ČAS: časopis Masarykova demokratického hnutí, r. 4, č. 15, 1996.
- PRECLÍK, Vratislav, *Masaryk a legie*, Paříž 2011.
- PRECLÍK, Vratislav, *TGM a jeho legionáři právě před sto lety*, ČAS: časopis Masarykova demokratického hnutí, r. 24, č. 116, 2016.
- PRŮCHA, Jan, *Učebnice: Teorie a analýzy edukačního média*, Brno 1998.
- RAK, JIŘÍ, *Bývali Čechové.: české historické mýty a stereotypy*, Praha 1994.
- SCHELLE, Karel – TAUCHEN, Jaromír, *Vývoj konstitucionalismu v českých zemích. 2. díl*, Praha 2013.
- SKILLING, Harold, Gordon, *T. G. Masaryk: Proti proudu 1882-1914*, Praha 1995.
- SOUBIGOU, Alain, *Tomáš Garrigue Masaryk*, Praha 2002.

- ŠEBA, Jan, *Rusko a Malá dohoda v politice světové*, Praha 1936.
- ŠEDIVÝ, Ivan, *T. G. M.: k mytologii první československé republiky*, Praha 2002.
- STROBACH, Vít. *Židé: národ, rasa, třída. Sociální hnutí a „židovská otázka“ v českých zemích 1861-1921*, Praha 2016.
- ŠŤASTNÝ, Vladimír, *Historie v nepokřiveném zrcadle: zrod samostatného Československa*, Praha 1991.
- URBAN, Otto, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982.
- WANK, Solomon, *In the Twilight of Empire: Volume 2: From Foreign Minister in Waiting to de facto Chancellor*, Vídeň 2020.
- WHITE, Hayden, *The Question of Narrative in Contemporary Historical Theory*, *History and Theory*, 23, 1, 1984.
- YEGAR, Moshe, *Československo, sionismus*, Praha 1997.

Seznam grafů

Graf 1 Výskyt znaků masarykovského mýtu v analyzovaných učebnicích.....	74
---	----

Seznam tabulek

Tabulka 1 Znaky masarykovských mýtů	55
Tabulka 2 Znaky masarykovského mýtu – Dějepisné učební texty pro osmou třídu středních škol	60
Tabulka 3 Znaky masarykovského mýtu – Dějepis: učební text pro IV. třídu středních škol	63
Tabulka 4 Znaky masarykovského mýtu – Dějepis pro kursy z učiva osmileté střední školy	65
Tabulka 5 Znaky masarykovského mýtu – DĚJEPIS II: Světové dějiny v epoše kapitalismu.....	66
Tabulka 6 Znaky masarykovského mýtu – DĚJEPIS III: Nástup socialistického řádu a rozklad řádu kapitalistického, všeobecní krize kapitalismu	68
Tabulka 7 Znaky masarykovského mýtu – Dějiny 20. století: učebnice pro střední školy.....	69
Tabulka 9 Znaky masarykovského mýtu – Dějepis pro gymnázia a střední školy	70
Tabulka 8 Znaky masarykovského mýtu – Moderní dějiny pro střední školy: světové a české dějiny 20. století a prvních desetiletí 21. století.....	71